

Malmö högskola

Lärarytbildningen

Individ och samhälle

Examensarbete

15 högskolepoäng

Den svenska syndafloden

En komparativ studie av svensk och polsk läromedel i historia

The swedish Flood (The Deluge)

A comparativ study of swedish and polish textbooks in history

Klaudia Mellblom

Lärarexamen 270 hp
Historievetenskap och lärande
Vårterminen 2009

Handledare: Vanja Lozic
Examinator: Roger Johansson

Sammanfattning

Denna studie har i avsikt att undersöka och jämföra hur den gemensamma svensk-polska och polsk-svenska historien som utspelade sig under 1600-talet presenteras i svenska och polska nutida läromedel. Jag undersöker vilka skillnader och likheter det finns i framställningarna av denna historia och försöker att ta reda på vad de kan bero på.

Undersökningen bygger på en komparativ textanalys och jag granskar innehållet i tre polska och tre svenska läroböcker med hjälp av teorier som behandlar bruk och förmedling av historien, beskrivna främst hos Klas-Göran Karlsson, samt sådana teorier som handlar om historiemedvetandet och dess olika varianter som bland annat presenteras av Ulf Zander.

Undersökningen visar att det både finns skillnader och likheter i framställningen av den historia som presenteras i de två ländernas respektive läromedel. Den största skillnaden ligger i mängden av stoff som de polska läroböckerna kan lägga fram på grund av sitt omfång, till skillnad från de komprimerade svenska läroböckerna. Den gemensamma dåtida historien består främst av konflikter av olika slag och deras påverkan på den historiska utvecklingen får mycket olika konsekvenser för de två länderna. Det som blir Sveriges framgång, blir under samma period Polens undergång. Detta är troligen anledningen till att de polska läroböckerna behandlar problematiken grundligare och anknyter till begrepp som finns djupt inrotade i det polska kulturarvet; som den svenska Syndafloden. För Sveriges del hade konflikterna med Polen inte lika stor påverkan på den historiska utvecklingen och beskrivs troligtvis därför mycket sparsamt. Slutligen bör de historiska framställningarna i böckerna motsvara de förväntningar som läroplanerna i historia ställer på dem. Mitt arbete visar att texternas utformning till stor del följer givna riktlinjer och att själva riktlinjerna är ganska snarlika i de två av mig undersökta länderna. Dock med vissa undantag.

Undersökningen analyserar presentationen av stoffet, inte bara länderna emellan men även bland det egna landets läroböcker, och även där finns det likheter och skillnader i hur historien presenteras för eleverna. Både polska och svenska läroböcker följer sin specifika struktur för att lägga upp stoffet, vilket presenteras i arbetet.

Nyckelord:

Historiebruk, historiemedvetande, komparativstudie, läroboksundersökning, Sverige - Polen.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Inledning.....	9
Syfte och frågeställning.....	11
Disposition	12
Forskningsläge	13
Metod	15
Hermeneutiken	16
Komparativ studie	17
Tidsbestämning	18
Presentation av läromedlen	18
Teori	20
Bruk och förmedling av historien.....	20
Kulturella aktualiteten och historiemedvetandet.....	23
Den kollektiva identiteten och förhållandet till de ”andra”.....	25
Analys av de svenska läroböckerna	26
Lärobok 1 - Alla tiders historia A	26
Lärobok 2 - Perspektiv på historia A	30
Lärobok 3 – Epos för gymnasieskolans kurs A och B	35
Sammanfattande analys.....	37
Analys av de polska läroböckerna.....	41
Lärobok 1 - Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815.....	42
Lärobok 2 - Historien med Pegasus; Människor och Epoker.....	46
Lärobok 3 - Historia 2, Den nymoderna perioden.....	53
Sammanfattande analys.....	60
Slutdiskussion.....	65
Litteraturlista	69
Undersökta läromedel	70
Svenska.....	70
Polska	70
Internet sidor	71
Bilaga 1	72

Kursplan i historia för den polska skolan..... 72

Förord

Jag skulle vilja tacka följande personer för deras enorma tålamod i samband med mitt uppsatsskrivande.

Roger Johansson, för att han tålamodigt väntat på att jag ska korrigera uppsatsen.

Anna, min äldsta dotter, som hjälpte mig att rätta språkliga felaktigheter.

Anna Å Perlestam, min kära granne, som också hjälpte mig att språkgranska manuset.

Min familj, som orkade stå ut med mig under hela denna process.

Utan deras hjälp, stöd och uppmuntran hade jag troligen fortfarande suttit och klurat på hur jag skulle avsluta detta examensarbete.

*”Examensarbete syftar, precis som alla andra moment i lärarutbildningen, till att utveckla den blivande lärarens kompetens i sitt yrke.”*¹

Inledning

I mitt val av undersökningsområde för examensarbetet inriktar jag mig på läromedelsanalys. Jag genomför en komparativ litteraturstudie av polska och svenska läromedel i historia som används på gymnasiet. Val av ämne dikterades delvis av att jag själv i mitt arbete som historielärare kommer att använda mig av läromedel och delvis av strävan av ett internationellt perspektiv i undervisningen.² För att skapa den internationaliseringen som tydligt poängteras i läroplanen behöver man egentligen inte gå längre än att jämföra Sveriges historiebild med grannländers. De flesta länder som omringar Sverige tillhör Norden och ingår sedan tidigare i ett samarbete om läromedel. Jag vill vidga dessa vyer till ännu ett grannland som ligger bortom havet och vilket historia har varit mer varierande, komplicerad och annorlunda än Sveriges. Polen och Sverige hade under vissa historiska perioder ganska många gemensamma beröringspunkter. Enligt mina undersökningar har det inte gjorts särskilt många jämförelsestudier av just polsk-svenska läromedel i historia.³

Valet av undersökningen kan motiveras i linje med Stellan Dahlgrens påståenden att *”tiden de [forskarna] lever i, vilken kön de har och vilken social klass de har formats inom har betydelse för deras val av utgångspunkter liksom för deras tolkning av de empiriska resultaten.”*⁴ Till detta citat kan jag bara tillägga att det också är min etniska bakgrund som avgjorde valet av ämne och som troligen kan komma att påverka mina empiriska resultat vilket jag är medveten om.

Undersökningen underlättas alltså av att jag själv kommer från Polen och har möjligheten att skaffa mig nutida aktuella läromedel i historia som används på gymnasiet och jag kan granska dem i sin originalversion. I tre aktuella läroböcker i historia från respektive länder kommer textens innehåll att granskas. På grund av arbetets omfång ska jag fördjupa mig i den historiska perioden som omfattar 1600-talet⁵ för att se vad som tas upp i respektive läroböcker. Syftet med detta är att undersöka hur den gemensamma svensk-polska och polsk-

---

¹ Bo Johansson och Per Olov Svedner *Examensarbete i lärarutbildningen Undersökningsmetoder och språklig utformning*, Uppsala: Kunskapsföretaget, 1998 s. 9

² Lgy 94 s. 39

³ se under rubrik Forskningsläge sid. 11

⁴ Stellan Dahlgren och Anders Florén *Fråga det förflutna En introduktion till den moderna historieforskningen*, Studentlitteratur, Lund, 1996 s. 23

⁵ Under rubrik Metod kommer periodiseringen att preciseras.

svenska historien som utspelade sig just under 1600-talet framställs och se hur den presenteras i både svenska och polska nutida läromedel i historia. I min undersökning studeras eventuella skillnader och likheter i framställningen av denna historia och därefter försöker jag ta reda på vad dessa likheter och skillnader kan bero på.

Genom läromedel förmedlas historiska faktakunskaper till eleverna och arbete med dem utgör en väsentlig del i undervisningen av historia. I inledningen till sin bok *Forma historia*⁶ lyfter Gabriella Bjarne Larsson fram en rad kritiska frågor angående sändaren av lärobokstexterna, läroboksförfattarens urvalskriterier, historiesyn samt hur de historiska företeelserna förklaras. Detta är viktiga synpunkter och därför kommer jag i mitt arbete att inrikta mig på sådana begrepp som handlar om historiebruk, historiemedvetande samt den nationella känslan vilka teoretiseras och beskrivs av Klas-Göran Karlsson, Ulf Zander och Kristian Gerner.⁷

För att undersökningen ska vara komplett måste den ställas mot styrdokumentet i ämnet historia. Detta kommer att ge ytterligare ett perspektiv på mitt arbete och möjligen ännu en förklaring på varför de polska och svenska läromedlen kan se olika ut.

Jag kommer att använda mig av nutida läromedel i historia som just nu används i så väl de svenska som i de polska skolorna. Utgivningsåren kan variera något: från 1996 fram till 2004.

---

⁶ Gabriella Bjarne Larsson (red) *Forma historia metodövningar* Studentlitteratur, Lund, 2002 s. 18

⁷ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, Lund, 2004; Klas-Göran Karlsson *Historia som vapen*, Natur och Kultur, Stockholm, 1999; Kristian Gerner *Centraleuropas historia*, Natur och Kultur, Stockholm, 2004

Syfte och frågeställning

Syftet med min litteraturstudie är att undersöka och jämföra vilka skillnader och likheter som förekommer i framställningen av historiska fakta i de nutida historieläroböckerna där jag inriktar mig på skildringen av 1600- tals polsk-svenska och svensk-polska gemensamma historia.

Mina frågor är:

1. Hur framställs den gemensamma svensk-polska och polsk-svenska historien som utspelade sig under 1600- talet i respektive länders nutida läromedel?
2. Vilka skillnader och likheter i framställningen av denna historia finns i de av mig behandlade ländernas läroböcker och vad kan dessa bero på?

Om man utgår från att historieläroböckerna är det viktigaste hjälpmedlet i presentationen av den historiska bilden, blir det centralt att noga granska vad som egentligen sägs i böckerna, då det är just denna bild som eleverna kommer att ha med sig och som de kommer att identifiera sig med. Sture Långström skriver att *”läroboken har under lång tid haft en mycket stark ställning. Den har varit det dominerande hjälpmedlet och är mer eller mindre ’färgat’ av sin tid och sin eller sina författare”*. Vidare menar Långström att *”läroboken fortfarande är det hjälpmedel som strukturerar och påverkar undervisningen mest.”*⁸

Den historiska bilden i läroböckerna ska dessutom eller framförallt motsvara ländernas respektive kursplaner i historia, eller kan omvänt vara ett resultat av den.

Det slutliga syftet med arbetet är att genom att kunna urskilja både likheter och skillnader i presentationen av historien, den som utspelade sig på 1600- talet, poängtera att i det nutida mångkulturella samhället måste det finnas plats för mer än bara en tolkning av historiska händelser. Historieundervisning skall sträva efter saklighet men också ödmjukhet gentemot andras historiska uppfattningar.

---

⁸ Sture Långström *Författarröst och lärobokstradition, En historiedidaktisk studie*, Umeå: Universitet, 1997 s. 10f

Disposition

För att arbetet ska vara klart och tydlig för läsaren inleder jag med en kort introduktion. Valet av ämne avgränsas genom två frågeställningar och genom att tydligt presentera arbetets syfte. Som utgångspunkt i mitt arbete presenterar jag tidigare forskning i ämnet för att visa på andra forskares ställning i temat. Senare inriktar jag mig på valet av undersökningsmetoder som används inom historievetenskapen och som känns relevanta för mitt arbetes syften: textanalys, jämförande studie och hermeneutik. Där presenterar jag också mitt material som ligger till grund för hela arbetet; de för detta arbete utvalda läroböcker som används idag i historieundervisningen på gymnasiet både i Sverige och i Polen.

Metoderna skulle dock stå sig tomma utan förankring i teorierna. Dessa teorier skall underlätta för mig att besvara arbetets frågor och finns beskrivna framför allt av Klas-Göran Karlsson⁹ och handlar om historiebruk och historieförmedling samt historiemedvetande. I samband med teorierna som handlar om historiemedvetande skriver jag om identiteten och i synnerhet den kollektiva identiteten, och om dess förhållande till det så kallade ”andra”, vilket presenteras av Ulf Zander i hans doktorsavhandling.¹⁰

I analysen presenterar jag tydliga exempel från de båda ländernas läroböcker som visar på skillnader eller likheter i framställningen av historiska fakta och resonerar kring detta utifrån de metoder och teorier som jag valde till min undersökning. Den didaktiska förankringen i arbetet visar jag genom att knyta an till kursplanerna i historia både för den svenska¹¹ och polska skolan¹². Genom att ställa mina resonemang mot aktuella styrdokument som används på gymnasiet både i den svenska och i den polska skolan får jag djupare inblick i anledningarna till ett visst sätt att presentera den historiska bilden för eleverna i respektive länder. I slutdiskussionen knyter jag ihop hela undersökningen.

Med en sådan disposition av arbetet hoppas jag kunna besvara mina frågor på basis av grundlig genomgång av materialet.

---

⁹ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, Lund, 2004; Klas-Göran Karlsson *Historia som vapen*, Natur och Kultur, Stockholm, 1999

¹⁰ Ulf Zander *Fornstora dagar, moderna tider Akademisk avhandling*, Nordic Academic Press, Falun, 2001

¹¹ Lpf 94 samt kursplanen i historia

¹² Kursplanen i historia för den polska skolan se Bilaga 1

Forskningsläge

Det finns en ganska nyligen uppdaterad sammanställning av bibliografi över forskning om läromedel.¹³ I Sverige har det gjorts en del forskning om läromedel i historia. Många av dem behandlar det svenska läromedlets förändring över tid¹⁴ snarare än att jämföra dem med läromedel ifrån andra länder. Det finns sedan gammalt ett samarbete mellan de nordiska länderna inom Föreningen Norden angående forskning om läromedlen i historia. Jag har hittat undersökningar gjorda av Göran Behre inom ramen för Projektet Europa och läroboken. I Rapport nr 1¹⁵ av detta projekt framgår att en del av Georg-Eckert-Institutet har bedrivit ett stort forskningsarbete som inriktade sig på polsk-tyska läroboksfrågor och ska fortsätta med detta. Tyvärr är resultatet av denna forskning endast tillgängligt på tyska.¹⁶

Det finns också en rapport inom ramen för samma projekt som kommer fram till att Karl X Gustav är den mest kända svenska personligheten bland polska skolelever.¹⁷ Man kan dock resonera vidare om eleverna känner till honom från historieläroböcker eller snarare från trilogin skriven av Henryk Sienkiewicz där begreppet Syndafloden myntas och som personifierar den svenska attacken mot Czestochowa och mot klostret Jasna Gora. Ett sådant resonemang hittar vi bland annat hos Kristian Gerner i hans bok *Centraleuropas återkomst*.¹⁸ Dessutom är trilogins andra del kallad just Syndafloden (Potop) och ingår i den litterära kanon för gymnasieelever i Polen¹⁹.

En annan rapport från 1990 visar att: ”vid SIL²⁰ finns det ett stort intresse för jämförande internationella läroboksgranskningar för att ytterligare utveckla den svenska läroboken.”²¹ Genom att skaffa läromedel från olika länder kommer man att underlätta genomförandet av

---

¹³ [www.slff.se/files/SLFFs_Forskningsbibliografi_070830_\(2\).pdf](http://www.slff.se/files/SLFFs_Forskningsbibliografi_070830_(2).pdf) den 4 november 2007

¹⁴ t.ex. Andolf Göran Historien på gymnasiet *Undervisning och läroböcker 1820-1965*, Stockholm: Estelle Studium, 1972

¹⁵ Behre, G & Lindqvist, O. (1990). *Forskning kring historieböcker: några aspekter*. Göteborg: Göteborgs universitet. Rapport 1. Projektet Europa och läroboken

¹⁶ Behre, G & Lindqvist, O. (1990). *Forskning kring historieböcker: några aspekter*. Göteborg: Göteborgs universitet. Rapport 1. Projektet Europa och läroboken.

¹⁷ Behre Göran (1993) *Similarities and differences in the countries surrounding the Baltic Sea as topic for history education: historical background and future perspectiv*. Göteborg: Göteborgs universitet. Rapport 13 Projektet Europa och läroboken

¹⁸ Gerner Kristian *Centraleuropas återkomst*, Juridikförlag, Stockholm, 1991

¹⁹ http://bip.men.gov.pl/akty_projekty/projekt_rozporzadzenia_20070822.pdf den 26 februari 2008

²⁰ SIL: Statens institut för läromedelsinformation

²¹ Hansson Krister *Utländska läroböcker: en rapport om tillgång och behov av läroböcker från andra länder som grund för lärobokforskning*, Stockholm, 1990 s. 7

sådana studier. Visserligen avskaffades SIL ett år senare men allt detta ger i alla fall indikationer om att ett intresse för jämförande studier har funnits och finns fortfarande.

Det som är viktigt att nämna i sammanhanget är också att det finns en mängd mycket färska studier som på olika sätt handlar om att undersöka läromedel i historia och som har bedrivits vid Malmö Lärarhögskola. Av 56 examensarbeten som är utgivna 2006-2007 och som finns tillgängliga på MUEP²² handlade 16 stycken om läromedelanlys. Detta betyder i praktiken att nästan var tredje arbete inriktade sig på att på olika sätt analysera texten i historieböckerna. Ämnena varierar och det arbetet som är mest relevant för min studie är det som handlar om ”Svensk-norska unionsupplösningen i läroböckerna” skrivet av Nina Olsson höstterminen 2005.²³ Hennes arbete handlar om att se likheter och skillnader i framställningen av en konkret händelse i svenska och norska läroböcker. I sitt resultat kommer hon fram att det finns en ”del skillnader och likheter” och att den största skillnaden är texternas omfattning samt att skillnader kan ligga i unionsupplösningens olika betydelse i båda länderna. Vidare konstaterar Nina Olsson att likheterna kan ha sin grund i liknande kursplaner som styr läroboksförfattarna.²⁴ Även om mitt arbete inriktar sig på andra historiska händelser och att Nina Olssons metoder för undersökningen skiljer sig från mina, är grundtanken densamma; att jämföra hur samma händelser beskrivs i olika länder och varför.

Från polsk sida har jag hittat undersökningar som kritisk granskar polska läromedel. De visar att trots statlig granskning (MEN)²⁵ kan läromedlens kvalitetsnivå variera mycket. Det finns också en del artiklar som granskar olika didaktiska metoder och andra funktioner som läromedlen ska uppfylla. Jag har valt att använda mig av en artikel som inriktar sig på urval och kvalitetsgranskning av historiska fakta i valda läroböcker i historia.²⁶ Visserligen inriktar sig granskningen i denna artikel på läroböcker som behandlar en annan historisk period än mitt arbete, men jag anser dock att frågorna som ställs är relevanta för mitt arbete.

I artikeln ställer sig författarna frågan om det finns något objektiva kriterium i frågan om vikten av olika informationer som förmedlas i läroböckerna eller snarare om det är upp till läroboksförfattarna att välja fakta enligt sitt eget tycke. Enligt författarna till artikeln skulle ett sådant kriterium kunna handla om den så kallade ”kulturella aktualiteten”.²⁷ Denna handlar om och visar på kopplingar som bygger strukturer vilka förenar delar av dåtiden med

---

²² Malmö University Electronic Publishing

²³ <http://dspace.mah.se/handle/2043/1999> den 18 maj 2008

²⁴ <http://dspace.mah.se/handle/2043/1999> den 26 februari 2008

²⁵ Ministerstwo Edukacji Narodowej – Det Statliga Utbildnings Ministeriet

²⁶ <http://www.pau.krakow.pl/podr/tom%20ii/art17.pdf> den 14 februari 2008

²⁷ <http://www.pau.krakow.pl/podr/tom%20ii/art17.pdf> den 14 februari 2008 s. 96

nutida händelser och som syftar på allmänt kända och accepterade kulturella koder. Denna tanke utvecklas inte och man inriktar sig istället på att studera hur pass böckernas innehåll överensstämmer med läroplanen och kursplanen. Detta är väldigt viktigt och påverkar mycket starkt innehållet av materialet i läroböckerna. En annan tanke som jag ska ha med mig från denna artikel är problematiken kring att bygga rätt bild av den dåtida verkligheten genom att korrekt anpassa det illustrativa materialet i läroböckerna. Samma gäller alla eventuella kartor.

Metod

Min metod kommer huvudsakligen att handla om textanalys som i detta fall innebär noggrann granskning av lärobokstexter. Jag har valt tre böcker som aktuellt används i historieundervisningen i Polen och tre från undervisningen i Sverige. Dessa ställer jag mot varandra och analyserar innehållet.

Den ursprungliga tanken var att jämföra först 1980-talets läromedel i båda länderna för att senare ställa dem mot nutida läromedel i syfte att försöka påvisa en förändring. Men det visade sig snart att detta skulle bli för stort och därför valde jag istället att koncentrera mig på nutida läromedel och en specifik historisk tid.

Den historiska epok jag valt är 1600-talet. Valet av den historiska perioden kändes självklar därför att denna tid varit mycket turbulent då de polsk - svenska kontakterna präglades av krig och konflikter. Det är just detta som är intressant att undersöka och granska; hur författarna beskriver samma händelser som kommer att ha olika konsekvenser i de två länderna. Det ena landets stormaktstid som infaller just under denna period blir det andra landets undergång – hur skildras detta i respektive läroböcker, om överhuvudtaget.

Jag inleder undersökningen med att fördjupa mig i de svenska läromedlen för att senare analysera de polska. Vidare studeras dispositionen och innehållet av huvudtexterna. Jag gör dock inte någon djupare tolkning av bilder, diagram, kartor och annat. Däremot vill jag undersöka om deras placering främjar förståelsen av brödtexten eller eventuellt kan leda till misstolkningar och förvirring hos läsaren.²⁸

Historieläroböcker bör vara skrivna för att eleverna med hjälp av dessa ska kunna uppfylla kursplanens mål. Därför skall jag i textanalysen anknyta till kursplanerna i historia.

När man börjar ställa frågor till materialet måste man veta hur man kan besvara dem och då ställs man inför valet av metod och/eller metoder. Med metodernas hjälp ska jag försöka nå en

---

²⁸ jfr. Forskningsläge

historisk kunskap.²⁹ För att åstadkomma detta ska jag i mitt arbete använda mig av kvalitativmetoder. Dessa metoder är svåra att definiera men innefattar ”*beaktande av och fokusering på öppen mångtydlig empiri. [...] Ett annat viktigt särmerke för de kvalitativa metoderna är att de utgår från studiesubjektens perspektiv*”³⁰ vilket innebär att forskaren själv befinner sig i den sociala verklighet som analyseras.³¹

Med tanke på att jag granskar lärobokstexterna ska jag använda mig av den metod som inriktar sig just på tolkning av det skrivna materialet och denna metod är hermeneutiken.

Hermeneutiken

Hermeneutiken har sitt ursprung i den grekiska tolkningskonsten och den användes främst som redskap för att tolka bibliska texter, men utvecklades senare till att tillämpas i andra vetenskaper.³² ”*Hermeneutik är den teori och praktik som går ut på att förstå meningar i språk och existens*”³³ men den har även utvecklats till en textanalytisk metod. Den går ut på att läsaren kritiskt söker att förstå textens språk, dess syfte, dess författare samt situationen texten har tillkommit i. Det finns många skolor inom hermeneutiken och mitt angreppssätt kommer att ligga närmast Schleiermacher som menade att ”*för att förstå enskilda delar i en text måste de tolkas*.”³⁴ Denna tolkning gick ut på att ”*sätta de enskilda uttrycken i relation till helheten, den så kallade hermeneutiska cirkeln som innebär att meningen hos en del kan endast förstås om den sätts i samband med helheten; alltså delen kan endast förstås ur helheten och helheten endast ur delarna*.”³⁵ Dessutom finns det enligt Schleiermacher två slags helheter som står i en komplicerad relation till varandra.

Enligt Klas-Göran Karlsson skulle den traditionella hermeneutiken föra texten tillbaka till den tid då den producerades, men den moderna traditionen lägger mer vikt vid skribentens val av begrepp, innehåll och form. Texten ska betraktas som ett redskap eller även som ett vapen för att bemästra den historiska utvecklingen. Enligt Klas-Göran Karlsson blir då aktuella

---

²⁹ Stellan Dahlgren Anders Florén *Fråga det förflutna En introduktion till den moderna historieforskningen*, Studentlitteratur, Lund, 1996 s. 179

³⁰ Stellan Dahlgren Anders Florén *Fråga det förflutna En introduktion till den moderna historieforskningen*, Studentlitteratur, Lund, 1996 s. 179

³¹ http://www.ne.se.support.mah.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=234209&i_word=kvalitativ%20metod den 18 maj 2008

³² http://www.ne.se.support.mah.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=202053&i_word=hermeneutik den 15 januari 2008

³³ Stellan Dahlgren Anders Florén *Fråga det förflutna En introduktion till den moderna historieforskningen*, Studentlitteratur, Lund, 1996 s. 192

³⁴ a.a. s. 274

³⁵ Mats Alvesson, Kaj Sköldberg *Tolkning och reflektion Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Studentlitteratur, Lund, 1994 s. 115

frågor i min undersökning: ”i vilka sammanhang, för vilka mottagare och för vilka syften har de skrivits?”³⁶ Men enligt Klas-Göran Karlsson är hermeneutik också ett möte mellan tolkning och medvetande då tolkningen av det förflutna alltid påverkas av ”sin egen tids teorier, ideologier, politiska strömningar och kulturella moden.”³⁷ Sammanfattningsvis kan sägas att ”hermeneutiken ägnar sig åt textens budskap, sanningsanspråk, mening och signifikans.”³⁸

Som tillägg i sammanhanget kan något som kallas för en ”misstankens hermeneutik”³⁹ nämnas. Detta handlar om att ”texter i två olika avseenden gå utöver de intensioner och intressen som har skapat dem: för det första för att avsiktliga handlingar alltid får oavsiktliga konsekvenser, för det andra för att den uttolkade historikern med sina kunskaper och sin förståelseram är alltid en integrerad del av historien.”⁴⁰ Detta skulle betyda att historiken är en produkt av sin samtid och den historia han/hon producerar motsvarar de förväntningar som ställs på författaren. Samtidigt kan avsaknad av förkunskaper skapa misstolkningar av det vad författaren/historikern egentligen vill säga med sin text. Texterna måste alltid placeras i ett större sammanhang för att undvika misstolkningar. Verkligheten är dock sådan att lärobokförfattarna måste hålla sig till de förväntningar som ställs på dem genom kursplaner och på en ganska liten yta försöka att uppfylla dem. Förväntningar och utrymme att infria dem på, varierar dock mellan länderna, vilket kommer att visa sig i undersökningen.

Komparativ studie

Den metod som gör mitt arbete komplett är jämförande studier som jag tillämpar på de valda polska och svenska läromedlen. Komparation är enligt Stellan Dahlgren ”det grundläggande vetenskapliga arbetssätt och utan den skulle historia inte kunnat skrivas överhuvudtaget.”⁴¹

Historieskrivning handlar huvudsakligen om en komparation mellan olika förhållanden och olika perioder. Komparationen över tid och rum är nödvändig för att göra en vetenskaplig tolkning av det historiska förloppet. Även om detta arbetssätt särskilt utvecklades inom litteraturvetenskaperna så används det också inom den moderna historieskrivningen för att

---

³⁶ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, Lund, 2004, s. 54f.

³⁷ a.a. s. 52

³⁸ a.a. s. 54

³⁹ a.a. s. 55 och där jfr. fotnot 45 s.315

⁴⁰ Klas-Göran Karlsson *Historia som vapen*, Natur och Kultur, Stockholm, 1999 s. 55

⁴¹ Stellan Dahlgren; Anders Florén *Fråga det förflutna En introduktion till den moderna historieforskningen*, Studentlitteratur, Lund, 1996 s. 195

visa på olika intressanta skillnader som kan kontrasteras mot varandra och kan peka på en viss utveckling.⁴²

I detta fall ska samma tidsperiod jämföras men denna är beskriven ur olika synvinklar. Där vill jag kunna koppla tankar ur forskningsläget som bland annat handlade om just den ”*kulturella aktualiteten*”. Dess polska tolkning ligger nära resonemang som går att finna hos Klas- Göran Karlsson⁴³ och denna tanke utvecklar jag i analysen av läromedlen. Denna aktualitet är dessutom starkt kopplad till begreppet historiemedvetande och vidare utvecklad av bland annat Ulf Zander, och leder oss till en särskild tolkning av den så kallade ”*bilden av den andre*.”

När jag senare jämför texterna studerar jag om och i så fall hur den gemensamma historien beskrivs, och försöker förklara de skillnader och likheter som uppkommer i framställningen av historien i de olika läroböckerna.

Tidsbestämning

Jag vill också försöka fastställa den historiska benämningen på den period som allmänt benämns som 1600-talet. Jag kommer att utgå från den polska systematiseringen av perioden. Enligt utsagor skrivna i en bok⁴⁴ av Antoni Maczak, professor vid den historiska fakulteten vid Warszawska Universitetet och gästföreläsare i bland annat Sverige, är det ganska svårt att fastställa början på perioden av 1600-talet. Enligt vissa skulle början av denna falla under åren 1586 -1587 då Stefan Batory dog och då Sigismund III Vasa tillsattes genom kungaval. Slutet på 1600-talets epok är inte lika svår att fastställa och sammanfaller med den svenska stormaktstidens slut. Det är möjligt att en sådan historisk benämning kan ifrågasättas, men i mitt arbete vill jag stanna just vid de ramarna.

Presentation av läromedlen

Från svensk sida använder jag mig av tre vanligen använda historieläroböcker; *Alla tiders historia A*, *Perspektiv på historien A* samt *Epos för gymnasieskolans kurs A och B*. De tre böckerna har jag träffat på under min praktiktid och jag hoppas att dessa kan ge en representativ bild av texter som används i undervisningen. För en närmare redogörelse så är

---

⁴²Stellan Dahlgren; Anders Florén *Fråga det förflutna En introduktion till den moderna historieforskningen*, Studentlitteratur, Lund, 1996 s. 195

⁴³ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 34

⁴⁴ Antoni Maczak *W czasach "potopu"* Wydawnictwo dolnoslaskie, Wroclaw, 1999 s. 6

Alla tiders historia A utgiven av Gleerups Förlag och författad av Börje Bergström, Arne Lövgren och Hans Almgren. Av beskrivningen på baksidan av boken kan vi läsa att ”*Alla tiders historia A är ett läromedel för gymnasieskolans A-kurs på 80 poäng i historia*”. Det avsnittet som är relevant för min undersökning heter *Norden under 1500- och 1600-talen*.

Perspektiv på historien A är också utgiven av Gleerups Förlag och är ett läromedel i historia för gymnasieskolans A-kurs. Boken är skriven av Hans och Örjan Nyström, som tidigare skrivit fackböcker med historisk inriktning. Avsnittet som jag undersöker heter *Stormaktstiden* men jag kommer även att använda delar av avsnittet *Sverige blir ett enat rike*.

Den tredje boken heter *Epos för gymnasieskolans kurs A och B* och är utgiven av Almqvist och Wiksell och är skriven av fyra författare: Robert Sandberg, Per-Arne Karlsson, Karl Molin och Ann-Sophie Ohlander. Författarna nämner speciellt att boken har för avsikt att vara ”berättande och konkret” samt att de vill koncentrera sig mer på ”hur människor levde och tänkte” än på ”kungar och krig.”⁴⁵ Det kapitlet som jag undersöker heter *Sveriges stormaktstid* och ingår i avsnittet *Den tidigt moderna perioden*.

De polska böckerna har jag valt i samråd med en polsk lärarinna som undervisar på ett gymnasium i Warszawa.⁴⁶ Dessutom har jag tittat bland läroböcker som finns på listan av godkända läromedel i historia.⁴⁷ Titlarna på böckerna samt citaten som jag använder mig av i arbetet är mina egna översättningar, då polska är mitt modersmål.

Den första läroboken heter *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815 (Ludzie, społeczenstwa, cywilizacje; Historia nowozytna do 1815 roku czesc druga)*. Boken är utgiven av Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne (Utbildnings och Pedagogisk Förlag) och skriven av Jolanta Choinska–Mika och Katarzyna Zielinska. Detta är en historiebok som ingår i en serie bestående av tre delar. Jag använder mig av del två i serien och analyserar den första delen i boken som heter *Världsexpansion och differentiering av den europeiska civilisationen* och då framförallt kapitel åtta.

Den andra boken heter *Historien med Pegasus; Människor och Epoker (Historia z Pegazem; Ludzie i Epoki)* och är utgiven av Wydawnictwo Znak (Tecken Förlag). Boken är författad av Bozena Popiolek och det som utmärker hennes bok är att hon vill lyfta fram de kulturella förändringarna i historien⁴⁸. Även denna bok ingår i en serie av tre delar. Jag undersöker den

---

⁴⁵ *Epos för gymnasieskolans kurs A och B* se Förord till boken

⁴⁶ magister Wanda Piatek <http://www.lo3.waw.ids.pl/teachers.html> den 19 maj 2008

⁴⁷ <http://www.men.gov.pl/podrecz/podrecz/lic-tech.php> och <http://www.men.gov.pl/podrecz/podrecz/lo.php> den 19 maj 2008

⁴⁸ jfr. texten på omslaget av boken

andra boken i serien och i denna relevanta kapitel ur avsnitt: *Europas guldålder* samt *Silverperiod- tid av nederlag; tid av stolthet*.

Den tredje läroboken heter *Historia 2, Den nymoderna perioden (Historia 2, Czasy nowożytne)* och precis som de två föregående ingår den i en serie av tre delar. Boken är utgiven av förlaget OPERON och skriven av fem författare: Bogumila Burda, Bohdan Halczak, Roman Maciej Jozefiak, Anna Roszak och Malgorzata Szymczak. Som titeln visar undersöker jag bok nummer två i serien. Denna är i sin tur indelad i fyra avsnitt. För mitt arbete är enstaka kapitel i det första avsnittet intressanta, men framförallt kapitel i det andra avsnittet. I introduceringen till läroboken skriver författarna att bokens struktur är klart och repetitivt vilket gör att kunskapen i den är ”*ställd i perfekt ordning*.”⁴⁹ Bokens struktur är uppbyggd på tre nivåer och består av grundinformation sammanställd i punkter, huvudtext samt text som tillhör bilder, fotnoter eller finns skriven i marginalen. Detta kan vara värt att veta därför att vid min analys kommer det visa sig att det inte går att bortse från beskrivningar som tillhör bilder.

Som blivande didaktiker och lärare ställer jag texternas innehåll mot styrdokumentet i historia för att se om syftet med undervisningen i historia uppfylls av läroböckerna. Från svensk sida är detta dokument den svenska läroplanen Lgy 94 och kursplanen i historia.⁵⁰ Från polsk sida finns det läroplaner som är noga beskrivna i speciella författningssamlingar (Dzienniki Ustaw). Denna läroplan är basen för senare kursplan som måste vara godkända av skolministeriet för att kunna användas i skolorna. Utdrag ur denna som är relevant för min undersökning finns med i arbetet som Bilaga 1 med motivering att den svenska läsaren är obekant med den polska läroplanen. Av denna anledning bifogar jag dess relevanta del i översättning för att underlätta för läsaren att skapa sig en egen uppfattning om denna.

Teori

Bruk och förmedling av historien

Ett av de medier som används för att förmedla historia är undervisningsböckerna i ämnet, fyllda med en viss mängd kunskap. På så sätt fyller de också en didaktisk funktion i och med att didaktiken sysslar med förmedling av historia. Det som jag undersöker i mitt arbete är hur historien framställs i läroböckerna och vilket syftet är med just en sådan framställning. Men

---

⁴⁹ *Historia 2, Den nymoderna perioden* ur förordet till boken s. 5

⁵⁰ <http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0809&infotyp=8&skolform=21&id=HI&extraId=> den 24 januari 2009

för att kunna göra detta måste jag sätta på mig ”speciella glasögon” – teorier som kommer att hjälpa mig att tolka det jag läser.

De teorier som jag använder handlar om bruk och förmedling av historien. Det finns olika historiebruk och de används i olika syften. I *Historien är nu* beskriver Klas-Göran Karlsson den så kallade ”nedsippringsteorin” som menar att den ”vetenskapligt säkerställda kunskapen tänks sippra ned på ett utbildningssystem och ett samhälle som efterfrågar denna kunskap.”⁵¹ Nedsippringsteorin brukas av historiker och historielärare för att verifiera och tolka historien.

I sin doktorsavhandling⁵² beskriver Ulf Zander Nietzsches urtypologi över historiebruk. Det intressanta för mitt arbetes syfte är den något modernare versionen av denna där det vetenskapliga historiebruket som också kallas det klassiska, inriktar sig på den egna nationen och fyller på så sätt en viktig politisk uppgift. Dessutom spelar det moraliska budskapet en central roll i detta historiebruk. Samtidigt representerar den dock inte någon högre nivå av historisk förståelse.⁵³

Men det finns flera sätt att bruka historien. Det existentiella historiebruket används av alla människor för att bland annat kunna känna sammanhållning och gemensam identitet. Klas-Göran Karlsson menar att ”*historia bidrar till vår identitetsbildning och till vår ideologiska, moraliska, politiska orientering i samhället.*”⁵⁴ När det gäller Europas östra delar kan det existentiella historiebruket även vara uttryck för sökande efter nya identiteter.⁵⁵ Men även i Västeuropa kan sådana behov finnas, då länderna inte är homogena längre. ”*Nationalstatens kris, som kan sammanfattas i termer av multikulturalism, regionalisering och europeisering, bidrog också till att föra upp historiska frågeställningar på den offentliga agendan. Vilka är ’vi’ i ett läge när ett etniskt homogent Sverige inte längre är den givna utgångspunkten för identitetsbildning och legitimeringssökande? Vilka är ’de andra’ som vi identifierar oss mot?*”⁵⁶

Enligt Ulf Zander är detta existentiella historiebruk nära relaterat till såväl individuella som kollektiva identiteter och minnen. Detta bruk förknippas gärna med förankring och trygghet.⁵⁷ Detta bruk kommer att vara särskilt relevant när jag undersöker hur sammanhållning och

---

⁵¹ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 55

⁵² Ulf Zander *Fornstora dagar, moderna tider Akademisk avhandling*, Nordic Academic Press, Falun, 2001

⁵³ Ulf Zander *Fornstora dagar, moderna tider Akademisk avhandling*, Nordic Academic Press, Falun, 2001 s. 48 och 53f.

⁵⁴ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 27

⁵⁵ a.a. s. 58

⁵⁶ a.a. s. 31

⁵⁷ Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider Akademisk avhandling*, Nordic Academic Press, Falun, 2001 s.

känsla av den gemensamma identiteten skapas i respektive läromedel. Dessutom kan denna känsla finnas på olika nivåer, både som gemensam känsla för medborgare i en nation, men också som tillhörande samma kulturarv. Denna problematik berörs av Kristian Gerner i *Centraleuropas historia*⁵⁸ där han skriver att ”[d]en historieskrivning om en stat som sker på statsmaktens uppdrag sådant som läroböcker för folkskola och gymnasium, ska ge legitimitet åt den rådande samhällsordningen genom att få den att framstå som ett gott resultat av lång utveckling. Historieskrivningens sociala funktion är att åt individen ge en upplevelse av att höra till en större gemenskap. Detta kan verka både stärkande och underminerande för den aktuella staten, beroende på individens etniska tillhörighet och identifiering.”⁵⁹

Förutom det identitetsskapande historiebruket finns det ett ideologiskt historiebruk vilket syfte är att ”med hjälp av historia bygga upp ett relevant meningssammanhang, som förmår legitimerar en viss maktposition och rationalisera denna genom att lägga historien till rätta så att misstag och problem på vägen till makten tonas ned, görs banala eller försvinner.”⁶⁰

Denna används av intellektuella eller politiska eliter i syfte att uppfinna eller konstruera historien. Detta diskuteras också av Kristian Gerner när han skriver om mytologiseringen av historien i syfte att främja nationalism. ”Nationalismens historieskrivning producerar myter. Som mytologiserande gestalter, skapade ur historiska aktörer med skiftande bakgrund och målsättningar, uppträder i de centraleuropeiska folkens historieskrivning både kungar och upprorsmän, enare av nationen och motståndare mot främmande förtyck [...] I Polen (spelas de mytologiska rollerna av) Kasimir den store, Wladyslaw Jagiello, Jan Sobieski, Tadeusz Kosciuszko och Jozef Pilsudzki.”⁶¹ Vidare skriver Kristian Gerner att ”[m]yten om miraklen, knuten till Den svarta madonnan i Czestochowa och det framgångsrika motståndet mot svenskarna 1655 som kan tolkas att när det ser som mörkast ut för den polska nationen sker ett under, som vilar på gudomlig hjälp.”⁶² Kristian Gerner tar också upp den så kallade ”upprorsmyten”, som går ut på att varje generation av polacker har som öde att kämpa för fosterlandets frihet och att genom nya offer göra den föregående generationens offer meningsfulla.⁶³ Enligt Ulf Zander är det ideologiska historiebruket ”konstruerat på frihand

---

⁵⁸ Kristian Gerner, *Centraleuropas historia*, Natur och Kultur, Stockholm, 2004

⁵⁹ Kristian Gerner, *Centraleuropas historia*, Natur och Kultur, Stockholm, 2004 s. 92

⁶⁰ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 59

⁶¹ Kristian Gerner, *Centraleuropas historia*, Natur och Kultur, Stockholm, 2004 s. 93

⁶² Kristian Gerner *Centraleuropas historia*, Natur och Kultur, Stockholm, 2004 s. 389; Klas – Göran Karlsson utgår där från resonemang av Barbara Törnquist -Plewa som finns beskriven i hennes doktorsavhandling *The Wheel of Polish Fortune, Myths in Polish Collective Consciousness during the First Years of Solidarity*, Lund 1992.

⁶³ jfr. Kristian Gerner *Centraleuropas historia*, Natur och Kultur, Stockholm, 2004 s. 389f.

och utan vetenskapliga krav en passande förflutenhet” och brukas i syfte av ”*uppfinnande av traditioner med hjälp av nyckelsymboler.*”⁶⁴

Det finns också ett historiebruk som handlar om det pedagogisk-politiska bruket som ”*kan beskrivas som ett metaforiskt, symboliskt och jämförande historiebruk i vilket förhållandet mellan då och nu görs förenklat och oproblematiskt.*”⁶⁵ Skrivs läroböckerna så eller vill man lära eleverna tänka självständigt och kritiskt? I kursplanen i historia står det tydligt att ”*syftet är att utveckla kritisk tänkande.*”⁶⁶

Det finns även ett till historiebruk som gör att man utelämnar delar av historien. Det handlar om icke-bruk av historien. I sammanhanget kan det vara intressant att titta på om och vad som utelämnats och i så fall varför, samt hur detta skiljer sig mellan de aktuella läroböckerna.

Avslutande vill jag poängtera att dagens historiedidaktik (historieförmedling) bäst kan ”*beskrivas som analytisk-kritiskt, inriktad på att förklara och förstå mer än att föreskriva historiens plats i samhället.*”⁶⁷ Frågan är om just sådan historiedidaktik finns representerad i historieläroböckerna eller om detta är ett mål författarna borde sträva efter.

Kulturella aktualiteten och historiemedvetandet

Jag har tidigare skrivit att tolkningen av det polska begreppet ”kulturella aktualiteten” ligger nära det resonemang som finns hos Klas-Göran Karlsson. Han skriver om en historiekultur vilken han beskriver som en ”*kommunikationskedja*”⁶⁸ som är byggd kring historia och förmedlad genom olika kanaler så som utbildningssystem och massmedier och även genom underhållningsbransch och datavärld. Historiedidaktikens uppgift är att undersöka de historiekulturella förändringarna.⁶⁹ Det viktiga i sammanhanget kommer att bli att ”*den historia som står i historiekulturens centrum ska betraktas som kulturprodukt.*”⁷⁰ Med tanke på att förmedlingen av historien (eller historiekulturen) inte sker i tomma intet och inte till ”*tomma kärl*” men till människor som redan sedan tidigare bär på ”*erfarenheter, upplevelser och*

---

⁶⁴ Ulf Zander *Fornstora dagar, moderna tider Akademisk avhandling*, Nordic Academic Press, Falun, 2001 s. 55

⁶⁵ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 62

⁶⁶ Den svenska kursplanen i historia; Ämnets syfte

⁶⁷ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 33

⁶⁸ a.a. s. 34

⁶⁹ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken* Studentlitteratur, Lund, 2004 jfr. s. 34

⁷⁰ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken* Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 35

kunskaper”⁷¹. Detta innebär att referensramarna för historiekulturen blir olika i olika länder, speciellt när de förenade historiska kunskaperna kan relateras inte bara till kultur utan också till tradition. Begreppet historiskt arv kan alltså vara svårfångat, men i linje med Klas-Göran Karlssons framställning kan detta tolkas som att ”*historieämnet skall återspegla det allmänna idé-, kultur och samhällsklimat [...] och att detta är resultat av ett kulturarv med historiska dimensioner.*”⁷² Enligt sådan tolkning är det nära till det polska begreppet *kulturell(a) aktualitet(en)* som definierar det säregna för det specifika landet; ett kulturarv. Kulturarv kan också tillhöra ännu en större gemenskap av kulturarv - exempelvis det europeiska. Det som kan förena ett antal kulturarv är att de utgår från en gemensam nämnare. Ändå utvecklar de sina specifika och säregna drag.

Enligt Klas-Göran Karlsson kan läroböckerna betraktas som en historieprodukt, och som sådan en färskvara. Därför bör man fråga sig vem som har beställt, producerat och förmedlat historieprodukten och studera nyttan av däri förmedlade uppgifter.⁷³

Historiemedvetande är ett av de begrepp som ”*sedan 1990-talet spelat en nyckelroll i målformuleringar för historieämnet i utbildningssystemen [...] både i Sverige och i stora delar av övriga Europa*”⁷⁴ Om än inte lika tydligt formulerat som i den svenska kursplanen för historia, så har även den polska kursplanen en formulering som handlar om att ”*[f]ördjupa förståelse i samspelet mellan då, nu och framtiden.*”⁷⁵ För det är just detta som historiemedvetande handlar om; att kunna orientera sig i tid. ”*Historiemedvetande är med andra ord den mentala process genom vilken den samtida människan orienterar sig i tid, i ljuset av erfarenheter och kunskaper, och i förväntningar om en specifik framtida utveckling.*”⁷⁶

Ulf Zander skriver att ”*alla människor är bärare av historiemedvetande*”⁷⁷ och förklarar vidare att det varken finns sant eller falsk historiemedvetande⁷⁸, men att innebörden av detta begrepp kan variera mellan olika grupper. Han beskriver två definitioner av

---

⁷¹ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken* Studentlitteratur, Lund, 2004 båda citaten s. 34

⁷² Klas-Göran Karlsson *Historieundervisning i klassisk ram, En didaktisk studie av historieämnets målfrågor i den ryska och sovjetiska skolan 1900-1940*, Lund: Dialogos, 1987 s. 20

⁷³ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken* Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 34

⁷⁴ a.a. s. 44

⁷⁵ se Bilaga 1

⁷⁶ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken* Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 46

⁷⁷ Ulf Zander *Fornstora dagar, moderna tider Akademisk avhandling*, Nordic Academic Press, Falun 2001 s.43

⁷⁸ Ulf Zander hänvisar till Raymond Aron.

historiemedvetande: en som baseras på förändring och det andra som främjar kontinuitet. I den första tar man hänsyn till att historien är i ständig förändring och är inte skriven en gång för alla. Så uttryckt skulle historiemedvetande handla om att man ska lära sig idag om dåtiden för att skaffa sig beredskap inför framtiden. Det handlar om en tankeprocess som knyter samman då, nu och sedan.⁷⁹ Enligt båda länders läroplaner om än uttryckt på olika sätt skall denna förståelse fördjupas hos eleverna.

Den kollektiva identiteten och förhållandet till de ”andra”

Den andra definitionen av historiemedvetandet som finns beskriven i Ulf Zanders doktorsavhandling utgår ifrån att kontinuiteten i historien främjar det cykliska och återkommande som kan ge känslan av trygghet, även om den begränsar möjligheterna till handling. Sådan tolkning av historiemedvetenhet står i nära förbindelse med den kollektiva identiteten. Det gemensamma minnet kommer till uttryck i meningsfulla berättelser. Ulf Zander menar att ”[d]en historiska dimensionen blir outhärlig för den samhällsliga gemenskapen genom att den utgör grunden för det kollektiva minnet som det kommer till uttryck i narrativa, meningsskapande berättelser.”⁸⁰ Zander skriver också att den kollektiva identiteten alltid kommer att ställas i förhållande till ”**andra**” därför att ”**vi**” definieras alltid i motsatsen till ”**andra**.”⁸¹

Som tidigare nämnts skriver Klas-Göran Karlsson om människans behov att orientera sig i tiden. För att tydliggöra detta presenterar han fyra processer systematiserade av Bernard Eric Jensen som appellerar till detta behov. En av dem är ”*möten med andra kulturer som kan framkalla historiska funderingar om likheter och olikheter och därmed belyser också den egna identiteten och kulturen.*”⁸² Ur denna systematisering kan urskiljas identitetsfrågor som handlar om ”*Vem är jag/vi? och dess motfråga Vem är den/de andra?*”⁸³

Slutligen menar Klas-Göran Karlsson att ”*varje form av identitet kräver historiemedvetande.*”⁸⁴

---

⁷⁹ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken* Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 49

⁸⁰ Ulf Zander *Fornstora dagar, moderna tider Akademisk avhandling*, Nordic Academic Press, Falun 2001 s. 44 efter Agnes Heller

⁸¹ Ulf Zander *Fornstora dagar, moderna tider Akademisk avhandling*, Nordic Academic Press, Falun 2001 s. 30

⁸² Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 48

⁸³ a. a. 48f

⁸⁴ båda citaten a.a. s. 49

Analys av de svenska läroböckerna

En bok under namnet *"Historievetenskap och historiedidaktik"* har som syfte att återspegla kursen som hölls 1981 på tema *"historieämnets i kris"*. Boken kan kännas gammal och avlägsen, men tankar som finns i ett kapitel som heter *"Den nya historien"* där Thommy Svensson skriver om *"internationell historia"* verkar inte alls föråldrad: *"Man mötts inte sällan av uppfattningar av typen: Hur skall vi i Sverige kunna skriva andra länders historia? Vi har varken tillräckligt med kunskaper eller resurser. Det måste väl historikerna där vara bättre lämpade att göra. Så låt oss överlämna den åt dem, och istället koncentrera oss på vårt eget! [...]"*⁸⁵

Kommer jag att kunna bevisa motsatsen? Finns det i svenska läroböcker tillräckligt med materialunderlag för att kunna genomföra min undersökning, eller ägnar sig svenska historiker huvudsakligen åt att förmedla enbart den svenska historien?

Lärobok 1 - Alla tiders historia A

Kapitlet *Norden under 1500- och 1600-talen*, som är relevant för min undersökning koncentrerar sig främst på situationen i Sverige. Detta kapitel är viktig ur ett identitetsskapande perspektiv då det berättar om uppkomsten av den svenska staten. Det visar på den gemensamma svenska identiteten som eleverna kan identifiera sig med och på det gemensamma kulturarvet i form av den fortfarande bestående (om idag sekulariserade) lutherska kyrkan som kulturarvet grundades på. För att exemplifiera: *"Sedan Gustav Vasa hade brutit loss Sverige ur Kalmarunionen och själv gripit makten, arbetade han målmedvetet att bygga upp en nationell furstestat"* och vidare *"han kallas riksbyggmästaren."*⁸⁶

De historiska fakta förmedlas dock enligt så kallade nedsippringsteorin då man som Klas-Göran Karlsson skriver, använder sig av de säkerställda kunskaper och bara förmedlar dem vidare utan någon vidare reflektion. Enligt det klassiska historiebruket, såsom Ulf Zander beskriver det, skulle man koncentrera sig på den egna nationen och det är detta som lärobokens författare gör. Detta är i för sig inte ovanligt, för när man tittar på målen i historia står det uttryckligen att *"på basis av det historiska arvet"* skall eleven utveckla *"en trygg och demokratisk identitet."*⁸⁷ Om vi betonar ordet trygghet kan detta lätt härledas till den kollektiva identiteten om vilken just Ulf Zander skriver. Dessutom handlar detta om att

---

⁸⁵ Göran Behre & Birgitta Odén (utg.) *Historievetenskap och historiedidaktik* Liberförlag/ Universitetsförlag, Lund 1982 s. 98

⁸⁶ *Alla tiders historia A* s. 106f.

⁸⁷ Den svenska kursplanen i historia se Mål att sträva mot

utveckla den svenska kollektiva identiteten, i vilken just den svenska eleven kommer att kunna känna igen sig och utveckla just ovannämnda trygghet. När man granskar texten framgår berättelsen om Gustav Vasa som riksbyggare oerhörd viktig då historien vid denna tid får sin början och referens.

*”När Gustav Vasas sonson Sigismund som var katolik hade blivit kung i Sverige år 1592, sågs detta som ett hot mot den svenska protestantismen.”*⁸⁸ Detta är första gången som den delvis polska, katolska monarken Sigismund nämns. Mer säger inte författarna om honom, men detta kan tolkas som att den katolska kungen inte var bra för Sverige. Man förklarar inte heller hur en sonson till en svensk kung plötsligt kan ha blivit katolik. Det som är viktigt här är att poängtera att han sågs som ett hot mot protestantismen. Detta innebar samtidigt att han utgjorde ett hot mot den svenska sammanhållningen, vilken Gustav Vasa kämpade så hårt för. Här kan bilden av oss, den nationella bilden, den kulturella gemenskapen som består av ”oss svenskar” diskuteras vidare och kan ställas i förhållande till ”de andra” oliktankande.

Notisen att: *”Johan III: s son Sigismund, som också var kung i Polen, regerade på 1590-talet men störtades från den svenska tronen av sin farbror hertig Karl, sedermera Karl IX”*⁸⁹ säger egentligen inte någonting i sig, förutom att det har funnits en kung som både regerade i Polen och i Sverige. Men texten säger inte vem han egentligen var, om han var polack eller svensk eller av vilka anledningar han störtades av tronen. Vid noggrann läsning får vi fram att Johan var bror till den i texten noga beskrivne Erik XIV som i sin tur var Gustav Vasas son. Alltså måste Johan III varit svensk, men det står exempelvis inte att han var gift med Katarina Jagiellonika en polsk prinsessa och därav Sigismunds pretentioner både till den polska och svenska tronen. Det verkar som om författaren försöker säga någonting, men hans beskrivningar leder snarare till fler frågor än svar. Man kan dra detta till sin spets och även kalla en sådan berättelseform för icke-bruk av historien, därför att meningarna i sig inte säger allt vi borde känna till för att få en mer komplett bild av historien. Man utelämnar stora delar av berättelsen, alltså sådana delar som hade kunnat skapa förförståelse samt en bakgrundsbild som är nödvändig för att skapa ett meningsfullt sammanhang. Det är just detta som bör strävas efter enligt målen i historia; att eleven *”utvecklar kunskaper om historiska strukturer [...] som ger sammanhang.”*⁹⁰

---

⁸⁸ *Alla tiders historia A* jfr. s. 107

⁸⁹ a.a. s. 109

⁹⁰ Den svenska kursplanen i historia se Mål att sträva mot

Vidare nämns att ”*Rysk handel gick också över Riga och andra hamnar i den polsk-dominerande Livland.*”⁹¹ I avsikt att lägga beslag på tullinkomsterna härifrån förde svenskarna krig i området under 1620-talet. Även den polska Preussen angreps. ”*År 1629 ingicks ett stillestånd med Polen, som gav Sverige rätt att under sex år inneha Livland och fyra preussiska hamnar.*”⁹² Det sägs ingenting om varför just till exempel Livland skulle vara så eftertraktat och intressant. Det enda som nämns är att svenskarna ville lägga beslag på tullinkomsterna för att på så sätt skaffa sig större inkomster. Ur detta kan alltså utläsas att ett stillestånd med Polen var viktig för Sverige ur ekonomisk synpunkt. Däremot berättar inte texten varför tullarna just därifrån kunde ge så mycket inkomst och var så viktiga. Detta resulterar i mitt tycke återigen i en enkel faktaförmedling. Texten förtäljer väldigt lite, den bara förmedlar fakta utan att ta hänsyn till den eventuellt intresserade läsaren som vill finna mening i den lästa texten. Alltså har vi återigen att göra med den pedagogiska historieförmedlingen eller om man så vill även icke-bruk av historien. Det är troligen så att författarna själva besitter kunskap som de betraktar som så självklar att det inte är nödvändig att vidareutveckla och förklara. Det kanske hade varit på sin plats att berätta att Livland varit ett område eftertraktat av många.⁹³

Vidare berättar texten att ”*[e]fter Westfaliska freden hade Sverige stärkt sin maktposition i Östersjöområdet*” för att uppnå politiskt och ekonomiskt herravälde och ”*ett fortsatt svensk engagemang i Polen låg nära till hands.*”⁹⁴ Återigen får vi bara en enkel kunskapsförmedling utan vidare sammanhang och utan att hänsyn till att bygga förståelsen för läsaren. Dock kan man urskilja en röd tråd som handlar om ekonomiska och politiska anledningar som drev svenskarna framåt. Här får läsaren svar på varför det blev som det blev, alltså någon form av kausalisk historieförklaring. För att kunna tolka texten så tycker jag likväl att man måste läsa den mycket noggrant annars är det lätt att missa den röda tråden.

Författarna förmedlar kunskap, men förståelsen behåller de för sig själva. Det är möjligt att detta kan bero på att de som skriver texterna betraktar de historiska förkunskaperna som självklara, men den oinvidde läsaren läser bara det som står och kan ha svårt att utläsa det som finns ”skrivet mellan raderna”. Det största problemet är att historien förenklas och genom detta gör den mycket ytlig och svårbegriplig.

Senare läser vi att i mitten av 1650 ”*ryckte Karl X Gustav med truppstyrkor in i Polen*” och att man trots de svenska framgångarna inte kunde nå fram till ett avgörande. Betyder detta att

---

⁹¹ *Alla tiders historia A* s. 112

⁹² *Alla tiders historia A* s. 112

⁹³ http://www.ne.se.support.mah.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=243254&i_word=Livland den 28 juli 2008

⁹⁴ *Alla tiders historia A* s. 118

Polen var svagt och starkt på samma gång? Så skulle det kunna tolkas om författarna i ena meningen säger att ett svenskt engagemang i Polen låg nära till hands och i nästa att man inte kunde nå fram till ett avgörande. Sådan inkonsekvent historieförställning skapar förvirring. Detta borde kortfattat ha förklarats inne i texten så att läsaren lätt kan hänga med.

*”I den situationen förklarade Danmark Sverige krig. Karl Gustav handlade beslutsamt och överraskande. Iilmarscher förde han en tämligen liten här från Polen genom norra Tyskland och trängde in i Jylland.”*⁹⁵ När jag läste detta för första gången blev min spontana tolkning att Karl X Gustav använde sig av en polsk armé för att invadera Danmark. Visserligen fick jag inte bekräftelse någonstans på en sådan tolkning, men troligen har min etniska bakgrund och min emotionella önskan att hitta spår av anknytningen till den polska historien i den svenska läroboken lett mig till en sådan tolkning. Detta är förstås felaktigt men kan ändå uppfattas som ett intressant fenomen och handlar troligen om två saker: För det första handlar det om behovet att på något sätt identifiera sig med texten. Min etnicitet och den nationella känslan framhävde hos mig viljan att tolka den så, även om det var felaktigt. Det är förstås självklart att jag inte ska försöka förmedla felaktigheter till mina elever. Detta kan dock vara en bra introduktion till en diskussion om sådan tolkning överhuvudtaget är möjlig enligt källkritikens och logikens regler. Detta kan också vara ett exempel på den av Klas-Göran Karlsson beskrivna *”misstankens hermeneutik.”* Som tidigare nämnts handlar den om att: *”oavsiktliga handlingar får alltid oavsiktliga konsekvenser och att den uttolkande historikern är en integrerad del av historien.”*⁹⁶ Faran ligger snarare i att texterna i denna lärobok presenteras slumpmässigt och då lätt kan misstolkas.

I avsnittet om det stora nordiska kriget står det att det började då *”ett anfallsförbund slöts mellan Danmark, Polen och Ryssland och år 1700 kom anfällen”*⁹⁷ och att följande år *”tog Karl upp kampen mot Polen”*. Kriget blev trots många svenska segrar långvarigt och först efter fem år *”kunde svenskarna pressa fram en fredsuppgörelse”*⁹⁸. Vad den resulterade i berättas inte, det nämns bara att dess militära resultat inte var stort. Formuleringen *”pressa fram”* ger oss en indikation om att fredsprocessen varit lång och besvärlig. Men denna konklusion är vi lämnade att komma fram till själva.

Vidare skriver författarna att Polen inte blev den bundsförvant som den svenske kungen förväntade sig att den skulle bli inför den planerade militära uppgörelsen med Ryssland.⁹⁹

---

⁹⁵ Jag har strukit under en del av texten därför att jag vill diskutera just den delen noga.

⁹⁶ Klas-Göran Karlsson *Historia som vapen*, Natur och Kultur, Stockholm, 1999 s. 55

⁹⁷ alla citaten ur *Alla tiders historia A* s. 118

⁹⁸ a.a. s. 119

⁹⁹ a.a. s. 119

Men på vilka grunder förväntade sig den svenske kungen att hitta en vapenbroder i Polen om fredsuppgörelsen blev framtvungad? Vad är syftet med en sådan framställning? Det verkar som att författarna känner sig tvungna att nämna Polen, men utelämnar bakgrundsinformation om den historiska dåtida verkligheten. Det är just de bakgrundsförklaringar som skulle kunna göra historien mer intressant för läsaren. Enligt min uppfattning skapar en presentation av sådana små enstaka notiser enbart förvirring. Ur författarens vinkel, tror jag, att presentationen av historien är korrekt såtillvida att han berättar det som han anser vara tillräckligt för att ge sammanhang i berättelsen genom att ytligt nämna situationen i Polen. Men ur läsarens vinkel blir en sådan presentation intetsägande. Den oavsiktliga konsekvensen, vilken Klas-Göran Karlsson skriver om i misstankens hermeneutik, blir att en sådan historieframställning gör historien ointressant och svårbegriplig. Dessutom uppfyller den inte kraven på att skapa sammanhang och främja historiemedvetandet. Framställningen kan, i bästa fall, bidra till att skapa bildning hos eleven, som kommer att veta att händelserna ägde rum och vad som orsakade dem. Läsaren kommer dock inte kunna skapa sig en klar bild av vad som egentligen hände och ges därför ingen möjlighet att skapa sig en helhetsbild. Här finns inte heller någon plats att berätta historien ur flera synvinklar. Det är bara den svenska utgångspunkten som presenteras och även den mycket sparsamt.

Lärobok 2 - Perspektiv på historia A

Enligt texten på omslaget av läroboken ska boken vara grundlig i sin framställning, samt ge läsaren ”både överblick och valfrihet.”¹⁰⁰ Polen nämns redan i kapitlet som heter *De nya stormakterna* och beskrivs på följande sätt: ”*Polen hade under medeltiden varit ett vidsträckt och mäktigt rike, men försvagades nu av stridigheter inom adeln, som inte tillät någon central kungamakt att växa sig stark.*”¹⁰¹ I den enda meningen får vi mycket information om vad Polen har varit, vad landet inte längre var, samt varför. Detta är bra och koncis bakgrundsinformation, som hjälper läsaren att skaffa sig förförståelsen för att kunna orientera sig i den dåvarande politiska situationen. Denna förståelse, eller även kallad förförståelse, är en av de former av kunskap vilka eftersträvas enligt Lgy 94.¹⁰²

Berättelsen om Polen förstärkts här också genom en målning, placerad i utkanten av sidan, som framställer den turkiska belägringen vid Wien år 1683.¹⁰³ Bildtexten lyder: ”*[d]et försvagade habsburgska kejsardömet måste vädja om hjälp från både polska och tyska*

---

¹⁰⁰ Texten finns på baksidan omslaget på historieläroboken *Perspektiv på historien A*

¹⁰¹ *Perspektiv på historia A* s. 114

¹⁰² Lgy 94 s. 40

¹⁰³ *Perspektiv på Historia A* s. 114

trupper för att förmå slå tillbaka det turkiska angreppet". I förgrunden av målningen ser vi en kunglighet sittande på en häst och kommentaren lyder: "[k]ristenhetens räddare den polske kungen Jan III Sobieski som ledde den kejserliga motattacken."¹⁰⁴

Brödtexten berättar något mer ingående om den dåvarande politiska situationen i Europa, så bilden är inte tagen ur tomma intet. En sådan presentation av historien lämnar plats åt diskussion och reflektion över eventuell mytologisering av den. Läsaren kan genom att titta på bilden och läsa tillhörande text, reflektera över den historiska gestalten Jan III Sobieski och hans plats i historien. Bildens placering förstärker textens innebörd och skapar bättre förståelse för den dåtida verkligheten.

Författarna gör med små enkla medel historien intressant och visar på dess komplexitet. Detta kan tolkas som en viktig del av det existentiella historiebruket men i ett större sammanhang handlar det om den europeiska gemenskapen; vi européer som står enade emot turkarna.

Det är samtidigt intressant att författarna vid beskrivningen av situationen i Östeuropa, delar Europa i väster och öster om Elbefloden, därifrån benämningen Väst- och Östeuropa.¹⁰⁵ Enligt författarna finner vi Polen tillhörande Östeuropa. Många historiker skulle motsäga sig denna uppfattning och som exempel på detta kan jag citera Kristian Gerner som skriver att: "öst och väst uppdelningen utgick från geografin men begreppen väst- och öststater var inte geografiska men ideologiska."¹⁰⁶ Vidare skriver han också att: "historieskrivningen om Centraleuropa innebär att man utgår från de idag existerade fyra staterna Polen, Tjeckiska republiken, Slovakien och Ungern och nystar upp trådarna bakåt."¹⁰⁷ I en annan bok som heter *Central- och Östeuropa : kontinuitet och förändring* står det att: "det går inte på rent geografiska grunder beskriva Centraleuropas utsträckning, även om det förefaller råda konsensus om att åtminstone Polen, Slovakien, Tjeckien och Ungern ingår."¹⁰⁸

Vid sådant rådande konsensus bland historiker verkar det då konstigt att tillskriva Polen platsen i Östeuropa. Visserligen kan detta skyllas på det djupt internationellt rotade politisk-historiska uppfattningen av Polens placering, så som tillhörande Östblocket, men idag när alla ridåer för länge sedan har fallit, kan sådan presentation upplevas som en form av ignorans och även förolämpande för den polska läsaren.

---

¹⁰⁴ *Perspektiv på Historia A* s. 114

¹⁰⁵ *Perspektiv på Historia A* jfr. s. 114

¹⁰⁶ Kristian Gerner *Centraleuropas historia*, Natur och Kultur, Stockholm, 2004 s. 15

¹⁰⁷ a.a. s. 49

¹⁰⁸ Claes Levinsson *Central- och Östeuropa : kontinuitet och förändring*, Studentlitteratur, Lund, 1998 s. 10

I nästa kapitel som heter *Sverige blir ett enat rike* koncentrerar sig författarna på att presentera gestalten Gustav Vasa. Efter att ha berättat om situationen vid Kalmarunionens upplösning, skriver författarna om reformationen och reformerna som Gustav Vasa genomdrev. ”*Det har sagts att Gustav Vasa regerade Sverige som en husbonde.*”¹⁰⁹ Författarna skapar på så sätt en allegorisk jämförelse och stärker den positiva bilden av Gustav Vasa för mottagaren. Även denna lärobok främjar den identitetsskapande bilden av den egna, stolta, svenska nationen. Här har vi också ett tydligt exempel på det ideologiska historiebruk som här används i syfte att legitimera, i detta fall Gustav Vasas maktposition och tenderar att mytologisera den historiska berättelsen. Mytologisera i denna bemärkelse handlar om att använda sig av allegorisk förskonande jämförelsebilder.¹¹⁰

Vidare finns det ännu tydligare exempel på hur det ideologiska historiebruket används i syfte att ”*lägga historien till rätta så att misstag och problem på vägen till makten tonas ned*”¹¹¹. Det berättas att: ”*i sin ledarstil kombinerade han brutalt våld, slug beräkning, förförisk propaganda och god organisationsförmåga. [...] I ett internationellt perspektiv var Gustav Vasa typisk för sin tid.*”¹¹² Uttrycket ”*typisk för sin tid*” har för avsikt att ursäktas och rättfärdiga alla de onda handlingar som kungen utförde och samtidigt få läsaren att förstå att kungen mer eller mindre var tvungen att agera som han gjorde, för att överhuvudtaget kunna överleva som en dåtida monark. Detta styre var emellertid inte helt oproblematiskt. Det kan dock påpekas att det även berättas om bondeuppror, och där ges Dackefejden som exempel, även om den är beskriven i korthet. Dackefejden tolkar jag som ett försök att presentera en mer komplex bild av historien.

Man skulle kunna tro att författarna försöker knyta sin historiska berättelse till nutiden i avsnittet *Arvet efter Gustav Vasa*. Titeln på denna avsnitt är något missvisande i och med att den enbart syftar på tiden närmast hans död och dess konsekvenser.

Som exempel på anknytning till Polens historia nämns Sigismund som efterträdde Johan III år 1592. Sigismund beskrivs som en som ”*också var kung i Polen*”¹¹³ och som störtades år 1599 av Karl IX. Inte heller här går författarna djupare in på varför Sigismund avsattes och de berättar inte mer än att han har varit en av Vasaättens kungar.

---

¹⁰⁹ *Perspektiv på historien A* s. 120

¹¹⁰ jmf. artikel ur *NE Myttolkningens historia*

http://www.ne.se.support.mah.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=261403&i_sect_id=26140300&i_word=&i_hist_ory=2 den 23 september 2008

¹¹¹ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken* Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 59

¹¹² *Perspektiv på historien A* s. 121

¹¹³ a.a. s. 121

Berättelsen om *Stormaktstiden* börjar med kapitlet *Kampen om Östersjön* och författarna beskriver där den dåvarande situationen kring Östersjön för att skapa förförståelse om det dåtida förhållandet i området. Senare berättas om vilka krafter som stod bakom erövringarna. ”Man kan se den svenska stormaktspolitik som ett försök att systematisk erövra sådana stödjepunkter för att till slut förvandla Östersjön till ett svensk innanhav i politisk avseende”.¹¹⁴ En kort och koncis mening som förklarar orsakerna till dåvarande svensk utrikespolitik.

Polen nämns när man beskriver att Sverige kunde utnyttja svagheter hos de omgivande makterna: ”[...] Polen präglades av religiösa motsättningar och feodal splittring. Därför kunde Sverige för en tid få övertaget.”¹¹⁵ Bara denna mening, återigen koncis men samtidigt mycket sägande, målar upp den dåtida situationen och gör att det är lättare för läsaren att förstå sammanhanget. Här får mottagaren dessutom en förklaring till varför det överhuvudtaget var intressant och lämpligt att angripa Polen. Vid noggrann läsning kommer det fram att det övertag som Sverige fick inte var långvarig. Men därefter följer det ingen förklaring om varför detta övertaget blev kortvarigt, och det berättas inte heller hur länge det egentligen varade.

Vidare skriver författarna att ”[i] strider mot Ryssland och Polen byggde Sverige 1561-1629 ett herravälde i Baltikum” och att Sverige i det stora spelet hade uppnått en gynnsam position: ”Ryssland och Polen hade trängs undan från det baltiska området, där Sverige nu var den dominerande makten.”¹¹⁶ Författarna koncentrerar sig här på att presentera dåtida politisk historia för att underlätta förståelsen av situationen kring Östersjön. Utan den skulle vi åter igen träffa på en intetsägande berättelse. Författarna använder sig visserligen av säkerställda kunskaper, men presenterar dem på ett enkelt och begripligt sätt. Här handlar det alltså om det pedagogiska historiebruket. Enligt Klas-Göran Karlssons definition av det pedagogiska historiebruket betraktas ”historien som ett skafferi ur vilket man kan hämta olika tårbitar” och att beroende på hur dessa används kan historien vara avskräckande eller uppmuntrande.¹¹⁷ Författarna till läroboken strävar tydligt efter att uppmuntra bekantskapen med historia, genom att skapa sammanhang och mening med sin berättelse.

Till beskrivningar om landvinster i öster och söder tillhör en karta över de svenska landvinningarna under åren 1561-1658. Under kartan står det att: ”[h]amnarna längst polska

---

¹¹⁴ *Perspektiv på historien A* s. 122

¹¹⁵ a.a. s. 123

¹¹⁶ a.a. s. 123

¹¹⁷ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken* Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 63

kusten tillhörde Sverige 1620-1635.”¹¹⁸ I brödtexten får vi reda på att inte bara den polska kusten, utan även andra penninggivande hamnar blev tillförsäkrade Sverige. Texten förstärks genom kartans placering. Jag tycker dock att placeringen av Livland på kartan, utan att i texten förklara vilka områden det motsvarar, kan bidra till missförstånd. Dessutom tycker jag att städerna som nämns i texten borde placeras tydligt på kartan för att den ska kunna utnyttjas maximalt.

I samband med uppgörelsen med Danmark skriver författarna att Karl X Gustav år 1657 har ”trasslat in sig i ett fälttåg mot Polen som gick ganska dåligt” och att ”Danmark tog tillfälle i akt och förklarade krig. Karl Gustav svarade med att snabbt marschera med sin här tvärs genom Tyskland och trängde söderifrån in i Jylland”¹¹⁹ De formuleringarna kan jämföras med beskrivningarna som ges i *Alla tiders historia A*. Händelserna beskrivs på liknade sätt i de båda böckerna. Här lämnas, enligt min mening, ingen plats för eventuella misstolkningar.

Kapitlet avslutas med *Det stora nordiska kriget* där det skildras hur stormaktstiden tog slut. Här beskrivs alliansen mellan Ryssland, Danmark och *Sachsen-Polen*¹²⁰. Det intressanta här är att författarna skriver Sachsen-Polen vilket är historisk korrekt¹²¹, men förklarar inte varför de använder sig av just en sådan benämning. Åter igen lämnar beskrivningarna fler frågor än svar.

”Kriget i Polen drog ut på tiden” men det berättas inte hur det slutade, enbart att dess konsekvens blev att ”ryssarna hade åter ryckt in i Baltikum”¹²² och de var ett hot för Sverige. Hur det gick för Polen eller mellan Polen och Sverige förtäljer inte historien vilket kan tyda på att det inte är intressant i sammanhanget. I denna historielärobok ser jag försök till att presentera de svensk -polska konflikterna mer grundligt än i *Alla tiders historia A*. Det kan dock tyckas synd att historien inte får ett slut och läsaren är åter lämnad åt gissningar, särskilt då kapitlet avslutas med att ”[e]fter nederlaget vid Poltava kastade sig grannstaterna över det svenska stormaktsväludet” och att ”[e]fter kungens död avbröt Sverige kriget och sökte fred på alla fronter.”¹²³ Vad detta skulle innebära för Polens del berättar inte historien.

De små exemplen illustrerar också att det finns en ojämn nivå på berättelsen då läsaren ibland får mycket information för att i nästa stund bli lämnad med fler frågor än svar.

---

¹¹⁸ se texten under kartan i *Perspektiv på historia A* på s. 123

¹¹⁹ båda citat ur *Perspektiv på historia A* s. 125

¹²⁰ min kursivering

¹²¹ jfr. artikel ur NE

http://www.ne.se.support.mah.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=298451&i_sect_id=298450&i_word=Sachsen&i_history=1 den 23 september 2008

¹²² båda citaten ur *Perspektiv på historien A* s. 132

¹²³ båda citaten ur *Perspektiv på historien A* s. 133

Avslutningsvis vill jag bara påpeka att jag finner det konstigt att författarna använder sig av en tysk benämning på en polsk stad utan att åtminstone översätta den inom parantes: ”[n]är befolkningen ökade i Europa steg efterfrågan på spannmål som exporterades från Danzig och andra hamnar vid den polska kusten.”¹²⁴ Att skriva Gdansk inom parantes skulle underlätta för läsaren att orientera sig geografisk och hade gett en koppling till nutida förhållanden, då Danzig för länge sedan har upphört att heta så.

Lärobok 3 – Epos för gymnasieskolans kurs A och B

Sveriges stormaktstid är namnet på det kapitel som ingår i ett avsnitt som heter *Den tidigt moderna perioden*. Kapitlet inleds med en kursiverad text som berättar om slaget i maj 1563 som startade en 150 år lång krigsperiod och förvandlade Sverige till en stormakt.

Författarna försöker besvara frågan varför Sverige egentligen förde så många krig och svaren blir olika beroende på vilken historiker som besvarar frågan. På senare tid har historikerna angivit ”*komplicerade orsakssamband*” menar författarna.¹²⁵ Den främsta orsaken till de krig som jag analyserar är ”*kampen om Östersjön och dess handel*” och som författarna vidare skriver blev Östersjön dessutom det ”*kanske viktigaste handelshav[et]*.” Kortfattat beskrivs den dåtida handeln kring Östersjön, hur den fungerade och vilka platser som var viktiga ur ekonomiskt synpunkt. Detta är ganska viktigt för att kunna följa historieutvecklingen och jag hade önskat en något mer noggrann karta som tydligt visar de olika ländernas gränser samt Livlands placering. Här kan nämnas att författarna vid beskrivningen av Östersjöhandeln, där det bland annat nämns att ”*från Polens slätter fraktades spannmål längst floden Weichsel (Wisla) ner till Östersjön*”¹²⁶, anger både svenska och polska namn på platser och floder. De polska namnen kommer inom parantes. Detta tolkar jag som ett försök till att knyta an till nutida förhållanden och på så sätt främja historiemedvetandet. Ovan nämnda karta, även om den i mitt tycke är bristfällig, visar exempel på sjövägar och handelsstäder i Östersjöområdet under 1600-talet. Allt detta visar prov på att författarna inte bara vill förmedla kunskaper utan också vill skapa förståelse för den dåtida historiska verkligheten. Detta förstärks genom en målning som finns på nästa sida och som visar att transporter på land var mödosamma.¹²⁷ Bakgrundsberättelsen är logiskt sammanhängande och genom olika medel (text, karta, bild) argumenterar den för att Sveriges kamp om Östersjön var befogad.

---

¹²⁴ *Perspektiv på historien A* s. 122

¹²⁵ *Epos för gymnasieskolans kurs A och B* s. 191

¹²⁶ samtliga citat *Epos för gymnasieskolans kurs A och B* s. 191

¹²⁷ se bild i *Epos för gymnasieskolans kurs A och B* på s. 192

”Två år innan kriget mellan Sverige och Danmark bröt ut 1563 hade borgarna i Reval och Estland begärt svensk hjälp. [...] Dessutom hade den polske kungen blivit erkänd som länsherre i grannlandet Livland [...]. Borgarna i Reval kände sig alltmer hotade.”¹²⁸ Här saknar jag att man inte tydliggör placeringen av Livland vilken skulle kunna underlätta förståelsen för att den var viktig. Författarna skriver likväl att denna händelse, och andra händelser uppräknade i läroboken, visar att kampen om Östersjön var i full gång redan i början på 1560- talet. Vidare berättar de att kriget som bröt ut mot Ryssland var oundvikligt. Som resultat av detta krig var Sverige ”herrar i Estland, Ingermanland och Kexholms län.”¹²⁹ Dessa vinster ledde till att Ryssland blev utestängt från Östersjön och att Polen nu var Sveriges huvudfiende. Att Ryssland blev utestängt från Östersjön verkar logisk, men varför Polen på grund av detta skulle bli Sveriges huvudfiende berättar inte lärobokstexten. Detta kan troligen tolkas som att Polen var det sista som skulle erövrats för att överta monopolet över Baltikum.

Det som började bra och intressant och presenterades på ett lättillgängligt sätt, börjar bli komplicerat och ologiskt. Historien berättas, men vad är berättelsens syfte? Här finns exempel på det pedagogiska historiebruk som enligt Klas-Göran Karlsson ”i en föga reflekterad historieundervisning [...] få enkla avskräckande [...] funktioner”¹³⁰ Kampen om Livland återkommer men utan vidare förklaring på varför detta var så viktigt. Berättelsen fortsätter: ”[u]nder de fortsatta striderna på 1620-talet lyckades svenskarna även inta en rad hamnstäder nära Weichsels mynning. Vid stilleståndet i Altmark 1629 hade därmed även Polen så gott som utestängts från Östersjön.”¹³¹ Vidare berättas att Sverige var på stark frammarsch och inte stötte på några större problem under denna. Det beskrivs att ”svenskarna hade inte fått nog”¹³² och att Sverige var på väg mot nya angrepp, denna gången mot Polen och Danmark. Mycket kort berättas det om att ”Karl X Gustav marscherade in i Polen med flera arméer och att för en tid tycktes den polska Östersjökusten vara tillförsäkrad Sverige. Men då föredraget stötte på allt större svårigheter försökte sig kungen på något nytt [...]”¹³³

De presenterade beskrivningarna visar tydligt på det ideologiska historiebruket, den nationella känslan främjas genom ett indirekt berättande om det starka, oemotståndliga och nästan oövervinnliga Sverige som går framåt och erövrar planerade områden, ett efter ett.

---

¹²⁸ Epos för gymnasieskolans kurs A och B s. 192

¹²⁹ a.a. s. 192f.

¹³⁰ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 63

¹³¹ Epos för gymnasieskolans kurs A och B s. 193

¹³² a.a. s. 194

¹³³ Epos för gymnasieskolans kurs A och B s. 194

Vilka svårigheter Sverige slutligen stötte på berättar inte historien och skildringen avbryts abrupt på följande sätt: ”[f]rederna med Danmark och Polen 1658-1660 markerar ändpunkterna i den svenska expansionspolitiken.”¹³⁴ På sidan 201 i läroboken tar författarna upp tråden på nytt och skriver att ”[e]fter frederna 1660 hade Sverige många fiender som ruvade på hämnd”, däribland Polen. Nu verkar tonläget i berättelsen ha ändrats och författarna skriver att Sverige blev omringat av fiender som bara väntade på att hämnas. Syftet med en sådan presentation kan vara att man inte vill visa på att Sverige kunde vara ett svagt land och därför framställs som ett offer. Här förstärker författarna den nationella och identitetsskapande känslan av tillhörighet även på gott och ont. Vid beskrivningen av det stora nordiska kriget 1700-1721 träffar vi på en överraskad kung, Karl XII, han ”fick nu plötsligt veta att hans rike befann sig i krig”¹³⁵, och att alla stater kring Östersjön var Sveriges fiender, och där bland annat Polen. Vidare berättas att i början gick kriget bra för Sverige, och att Polen härjades i flera år av den svenska armén för att slutligen tvingas till fred år 1706 tillsammans med Sachsen.¹³⁶ De korta beskrivningarna av de svensk-polska konflikterna kan motiveras i linje med förordet till läroboken där författarna poängterar att de vill skriva ”mindre om kungar och krig.”¹³⁷ Den noggrant beskrivna bakgrunden till Östersjökonflikten finner vi också starkt motiverad i förordet då författarna skriver att de vill ”undvika att ta in fakta utan att sätta in dem i ett tydligt sammanhang.” Jag menar att de inte lyckas med detta, därför att presentationen av själva konflikten lämnar många frågor obesvarade. Möjligen för att ”[v]i har försökt att undvika sådant som vi inte haft möjligheten att förklara ordentligt och göra begripligt”.¹³⁸ Men är detta lösningen på att berätta historien; att inte berätta den?

Sammanfattande analys

Vilka konklusioner kan man dra ur de tre presentationerna av läroböckerna? Vilka blir egentligen svaren på de frågor som ställdes i början av mitt arbete?

1. Hur framställs den gemensamma svensk-polska och polsk-svenska historien som utspelade sig under 1600- talet i respektive länders nutida läromedel?

---

¹³⁴ alla citaten ur *Epos för gymnasieskolans kurs A och B* s. 194

¹³⁵ *Epos för gymnasieskolans kurs A och B* s. 204

¹³⁶ a.a. s. 204

¹³⁷ Se Förord till *Epos för gymnasieskolans kurs A och B*

¹³⁸ a.a.

2. Vilka skillnader och likheter i framställningen av denna historia finns i de av mig behandlade ländernas läroböcker och vad kan dessa bero på?

Jag har hittills undersökt tre olika läroböcker som används på gymnasiet i Sverige och även om de har skrivits av olika författare så anser jag att det finns ett system som förenar de alla.

I min presentation av de tre svenska läroböckerna är det svårt att missa en viss likformighet i deras innehåll. Alla tre främjar sitt eget lands historia och infogar berättelsen om Polen i berättelsen om Sverige som var på väg att bygga sin stormakt. Den första läroboken, *Alla tiders historia A* lägger mest möda på att presentera den egna historien. Författarna vill inte presentera den svenska historien hur som helst, man har ett tydligt syfte bakom; att främja känslan av den svenska gemenskapen. Polens historia berättas det egentligen inte mycket om, läsaren får bara små notiser här och där och det krävs noggrann närläsning för att fånga upp dem.

I *Alla tiders historia A* finns egentligen inte den svensk-polska berättelsen med, det finns snarare en berättelse om Sverige där Polen är ett återkommande politiskt problem. En ganska snarlik, men ändå bredare framställning hittar vi i *Perspektiv på historien A*. Här finns det plats att ge koncis bakgrundsinformation om Polens dåtida situation, dess placering i Europa, även om den är diskutabel. Man har också plats att nämna Johan III Sobieski och även förstärka berättelsen med en bild. Dessutom anger författarna flera anledningar till varför det var befogat att angripa just Polen. Ingången till berättelsen om de svensk-polska konflikterna är intressant och informationsrik. Senare finns det emellertid slående liknelser i formuleringar som till exempel berättar om det svenska anfallet (mot Danmark). I *Alla tiders historia A* står att: ”i den situationen förklarade Danmark Sverige krig. Karl Gustav handlade beslutsamt och överraskande. I ilmarscher förde han en tämligen liten här från Polen genom norra Tyskland och trängde in i Jylland” och i *Perspektiv på historien A*: ”Karl Gustav svarade med att snabbt marschera med sin här tvärs genom Tyskland och trängde söderifrån in i Jylland.” Jag ska inte kommentera de närmare, jag vill bara påpeka att det är intressant att två läroböcker skrivna av olika författare har så pass lika formuleringar.

Ett annat exempel handlar om när Karl tog upp kampen mot Polen. ”Trots flera svenska segrar blev kriget långvarigt, och först efter fem år kunde svenskarna pressa fram en fredsuppgörelse.” I *Perspektiv på historien A* står det att: ”[m]en kriget i Polen drog ut på tiden.” Återigen mycket snarlika formuleringar. Är det en viss mall som författarna måste gå efter när de skriver sina böcker?

Trots en rymligare bild av historia, är tanken i *Perspektiv på historia A* detsamma: att bekanta eleverna med deras egen historia i vilken Polen återigen bara är ett av de problem som Sverige stötte på, på sin väg mot att bli en stormakt. Nivån på berättelsen varierar dessutom, i början är den logiskt sammanhängande för att på slutet bara bestå av små notiser om händelsernas utvecklingsförlopp. En sådan presentation skapar förvirring, desto större när man exempelvis kallar Polen för Sachsen-Polen, vilket är historisk korrekt, men utan bakgrundsförklaring kan detta leda till flera undringar hos läsaren.

Även denna lärobok förmedlar, om än inte lika tydligt som *Alla tidernas historia A*, de stolta segrarnas historia som ska bidra till att ”på basis av det historiska arvet utvecklar en tryggt och demokratisk identitet.”¹³⁹

Den sista läroboken, *Epos för gymnasieskolans kurs A och B*, har som mål att motsvara de förväntningarna som ställs på historieundervisningen. Författarna har valt att skriva berättande och konkret. De vill också ”betona Norden och sätta in Sverige in ett nordisk sammanhang”¹⁴⁰ och det är kanske därför som berättelsen om Gustav Vasa kommer i avsnittet: *Norden: Från union till nationalstater*, men ingenstans knyts detta till Polen; här nämns inte några kolligationer med den polska delen av Vasaätten.

Det är först i nästa avsnitt; *Sveriges stormaktstid*, som Sveriges historia sammanflätas med Polens. Här är det värt att notera att det endast är *Epos för gymnasieskolan kurs A och B* som anger dubbla namn på de polska platserna - både de polska och de som vanligtvis används i Sverige.

I detta avsnitt får vi grundlig bakgrundsinformation till varför Sverige var på frammarsch och varför bland annat Polen var ett intressant byte. Senare blir dock berättelsen bristfällig, osammanhängande och även om texten är rikt illustrerad, så fyller kartan som finns på sidan 194 inte sin funktion, då brödtexten berättar om områden som inte finns förtydligade på den. Hela berättelsen är starkt ideologiskt präglad då den återberättar vinnarnas historia. Intressant är att när det segerrika Sverige, ”som inte fått nog”, börjar svikta ändras tonläget i berättelsen och då blir Sverige omringat av ”fiender som ruvade på hämnd.” Hela berättelsen slutar abrupt och detta kan endast förklaras med att boken har för avsikt att berätta mindre om kungar och krig. Även här nämns Sachsen som en av de stater som var Sveriges fiender i det stora nordiska kriget: ”[a]lla var de Sveriges fiender: Ryssland, Polen, Preussen, Sachsen

---

¹³⁹ Se kursplanen i historia; Mål att sträva mot

¹⁴⁰ Se Förord i *Epos för gymnasieskolans kurs A och B*

[...]. *Alla ville ha en del av Sveriges Östersjövälde*¹⁴¹ Här, som vi kan se, finns Sachsen som en separat stat.

Att berätta historia handlar om att göra vissa val och bestämma vad som kan vara viktigt för att berättelsen ska vara intressant och sammanhängande. Böckerna lyfter fram den polska historien men bara då detta är absolut nödvändigt för att få någorlunda sammanhang i berättelsen. Undantag kan vara den berättelse som skisseras i *Perspektiv på historien A*. Läsaren får dock inte reda på hur de svensk-polska konflikterna slutade.

Hela tiden handlar det om en balansgång om hur mycket av de andra ländernas historia som skall presenteras. Det största problemet är böckernas ringa omfång, vilket inte ger författaren mycket val och inte heller tillåter det honom/henne att sätta oss in i en komplicerad historia. Det finns helt enkelt inte plats till några djupdykningar i historien som kunde ha skapat en mer sammanhängande berättelse. Författaren blir tvungen att välja.

Det är tydligt att det egna landets historia är viktigast för att skapa en trygg svensk identitet, i enlighet med målen. Samtidigt blir det tydligt att de kulturella koder i form av kända historiska platser, personer och händelser som är specifika för ett specifikt land och även dess kännedom ska främjas genom historieläroböcker. Andra länders historia flätas med därför att Sverige inte existerar i det tomma intet, utan är en del av den europeiska gemenskapen då de historiska händelserna flätas samman. Men i den europeiska berättelsen väljer författarna att presentera det som kan tyckas viktigast ur svensk synpunkt, det vill säga det som starkast påverkade förloppet av den svenska historien. Betyder detta att författarna är bundna inom en viss historieförmedlingsform, som dessutom kan kännas ganska föråldrad, och att frigörelsen ur de givna ramarna är ganska svår?

Svaret på detta har jag delvis hittat i Sture Långströms bok där han didaktiskt granskade ett antal historieläroböcker som används på gymnasiet genom att bland annat intervjua dess författare. I sin studie skriver Sture Långström att läroboken i historia inte bara är det främsta läromedel och att innehållet ofta blir detsamma som kursens.¹⁴² Men det måste också finnas samarbete och enighet mellan författarna i frågan om de didaktiska principerna, samt att författarna har de rådande, styrande läroplaner som de ska rätta sig efter.¹⁴³ Detta kan förklara den likformighet som finns bland läroböckerna. Dessutom gör Sture Långström ett antagande om att det ”*har utbildats en sorts historielärobokstradition*” och att den skulle beteckna en

---

¹⁴¹ *Epos för gymnasieskolans kurs A och B* s. 204

¹⁴² Långström Sture *Författarröst och lärobokstradition, En historiedidaktisk studie*, Umeå, 1997 jfr. s.18f.

¹⁴³ Långström Sture *Författarröst och lärobokstradition, En historiedidaktisk studie*, Umeå, 1997 s.29

”mer eller mindre utvecklad uppfattning om vilket format, vilken omfattning, uppläggning och innehåll som en lärobok i historia på gymnasiet ska ha.”¹⁴⁴

Hur presenteras då den svensk-polska eller snarare kanske den polsk-svenska historien i de polska läroböckerna?

Analys av de polska läroböckerna

Innan jag börjar presentera det innehåll i de polska läroböckerna som är relevant för mitt arbete vill jag poängtera några saker. Ämnet historia är obligatoriskt på gymnasiet i Polen och ska läsas kontinuerligt under de tre gymnasieåren som gymnasieundervisningen sträcker sig över. Varje årskurs har sin lärobok, och i andra gymnasieklass behandlar innehållet i böckerna perioden som sträcker sig (i genomsnitt) från renässansen fram till första världskriget. Det är de böckerna, det vill säga historieläroböckerna som används i andra gymnasieklass, som jag använder i min undersökning.

Mängden material som presenteras i respektive böcker beror främst på om boken skall användas i en klass med humanistisk inriktning eller inte. Det ter sig naturligt att i det första fallet är berättelsen grundligare och bredare. Det allmänt gällande är dock att oavsett vilken gymnasieinriktning böckerna är skrivna för har de polska läroboksförfattarna betydligt mer plats att berätta historia på än vad de svenska författarna har.

Det är dessutom viktigt att påpeka att eleverna kan välja historia som ett av examensämnena när de senare ska avlägga den avslutande gymnasieexamen, liknande den som försvann ur den svenska skolan under slutet av 1960-talet.¹⁴⁵ För att alla elever ska ha möjligheten att avlägga en sådan examen krävs att det finns gemensamma riktlinjer i undervisningen av historia, även angående valet av material som man ska gå genom. Detta har alltså avgörande betydelse i valet av det material som läroboksförfattarna presenterar i läroböckerna.

Dessutom vill jag, angående begrepp, påpeka att i originaltexten i läroböckerna använder författarna sig av olika beteckningar när de skriver om Polen. För det mesta står det skrivet Republiken Polen, eventuellt Kungadömet Polen och dylikt, men för att undvika misstolkningar skriver jag endast Polen. Med denna beteckning syftar jag dock inte på dagens område men på det dåtida polsk-litauiska samväldet som existerade sedan 1385, först i form

---

¹⁴⁴ Långström Sture *Författarröst och lärobokstradition, En historiedidaktisk studie*, Umeå 1997 s.91 efter G.

Andolf och S. Selander

¹⁴⁵ Richardson Gunnar *Svensk utbildningshistoria: skola och samhälle förr och nu*, Studentlitteratur, 2004 s. 80

av personalunion och senare som realunion (1569) och som förenade de båda länderna.¹⁴⁶ Detta betydde i praktiken att Polen inte bara hade tillgång till Östersjön utan också skildes markant från dagens områdesutsträckning och på grund av detta var eftertraktat av bland annat Sverige, samtidigt som landet fick brottas med många inrikesproblem.

En annan sak värd att poängtera är, som jag skrev ovan, att i läroböckerna kallar man Polen för Republiken Polen. Republiken i den specifika polska betydelsen benämner inte ett statskick, vilket kungadömet var då, utan pekar snarare på ett speciellt system och en särskild tradition som uppkom bland adeln. Rzeczpospolita (republik) borde egentligen översättas med orden "Allas Angelägenhet" det vill säga att alla medborgare (läs: alla ur adelsståndet) har som sin skyldighet att delta i det offentliga livet enligt den idealiska bild som skapades på 1500-talet. För att betona citatens betydande omfång använder jag mig genomgående av teckenstorlek 11.

Lärobok 1 - Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815

Hela boken är indelad i två delar och jag ska undersöka relevanta kapitel i den första delen som heter *Världsexpansion och differentiering av den europeiska civilisationen*.

De polsk-svenska konflikterna utgör en viktig del i boken. Sigismund III Vasa nämns redan i kapitel tre där det berättas att Polen varit ett land utan brinnande bål¹⁴⁷ och att det i landet fanns rättsliga garantier av vilka de viktigaste handlade om trossfred. Där presenteras Sigismund III Vasa på följande sätt: "Politiken spelade en viktig roll under början av Sigismund III Wasas styre och syftade på att gå ifrån protestantismen. Utan att direkt förfölja någon för deras religiösa tro, tillät han de fattiga i städerna att riva sönder de protestantiska samlingsställena och att de skulle få överfalla de olikänkande. Gentemot olikänkande inom adeln använde han metoder som gick ut på att inte tilldela dem ämbeten och dess tillhörande jord."¹⁴⁸ Denna presentation syftar på hans tid som regent i Polen och berättar att han indirekt förföljde den protestantiska tron vilket i sig kan peka på att han inte var protestant utan istället katolik.

I ovan presenterade kapitel får vi inte veta mer om Sigismund III Vasa, men som jag visar i texten nedan, kommer mer om Sigismund i lärobokens kapitel sju.

---

¹⁴⁶ <http://www.ne.se.support.mah.se/artikel/284978/28499601/polen> och <http://www.ne.se.support.mah.se/artikel/284978/28499602> den 28 november 2008

¹⁴⁷ Detta uttryck syftar på att Polen varit det landet i vilket religiösa förföljelser varit obetydliga i jämförelse till andra europeiska länder vid samma tidpunkt. Jmf. s. 64ff i *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815* samt <http://www.ne.se.support.mah.se/1%C3%A5ng/polen/284978/28499601> den 4 maj 2009 och <http://www.ne.se.support.mah.se/1%C3%A5ng/polen/284978/28499602> den 4 maj 2009

¹⁴⁸ *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815* s. 67

Jag vill också nämna att i kapitel fem, som heter *Början till världsekonomin*,¹⁴⁹ poängteras vikten av exporten av polska spannmål, vilkas mängder beräknades kunna räcka till att mätta femhundra tusen till en million människor, men att denna utmärkta konjunktur började svikta under andra delen av 1600- talet och att en av anledningarna till detta var kriget med Sverige om Wislas mynning.¹⁵⁰ Här har vi redan en av anledningarna till den kommande polsk - svenska konflikten.

I kapitel sju får vi reda på att Sigismund III Vasa valdes till kung genom det fria kungavalet efter att den siste kungen ur Jagiellodynastin dog utan att lämna någon arvinge efter sig, och man var då tvungen att lösa detta på något sätt.¹⁵¹ De fria kungavalen var dock inte problemfria. Det handlade i huvudsak om kampen mellan de många olika och starka inrikesgrupperingar som ville få in sin representant på tronen i syfte att behålla sina privilegier och/eller skaffa sig nya. Samtidigt utnyttjades den svåra polska inrikesituationen av de olika europeiska dynastier som ville vara med i kampen om makten till den polska kronan. Valet av Sigismund III Vasa var ett resultat av att makten hade vunnits av pro-jagiellonska fraktionen representerad av Anna Jagiellonica och Sigismund I Den Gamle. På så sätt tillsattes kungen av den svenske Vasaätten på den polska tronen.¹⁵²

Den polsk-svenska problematiken presenteras grundligt i kapitel åtta som heter *Polens krissituation från hälften av 1600- talet fram till början på 1700- talet*. Kapitlet börjar med att berätta om Kosacksupproret för att vidare berätta om ”*Den svenska syndafloden*”. Själva benämningen är hämtad ur en trilogi skriven av Henryk Sienkiewicz som är Polens nationalförfattare och vinnare av Nobelpriset i litteratur.¹⁵³ Denna trilogi handlar om Polens historia som utspelar sig under Jan Kazimierz tid.¹⁵⁴ Som jag skrev i forskningsläget ingår *Den svenska syndafloden* (Potop) i gymnasieskolans litterära kanon, läsarna är bekanta med begreppet och därför använder författarna sig av det i läroböckerna.

I inledningen till ovan nämnda åttonde kapitel finns det en repetitionsdel som heter ”*kom ihåg vad du har lärt dig innan*”.¹⁵⁵ I denna berättar författarna att Sveriges ställning på den europeiska arenan växte under den första delen av 1600- talet och att den största anledningen till detta var den ändrade maktbalansen i Europa efter det trettioåriga kriget. I detta krig var nästan alla europeiska länder inblandade, inklusive Polen. Dessutom berättar de att

¹⁴⁹ *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815* s. 90

¹⁵⁰ *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815* jfr. s. 101-102

¹⁵¹ jfr. *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815* s. 134f.

¹⁵² a.a. jfr. s. 138

¹⁵³ <http://www.ne.se.support.mah.se/artikel/305027/305027> den 28 november 2008

¹⁵⁴ Nicolaus Rockberger *Den nya Europa; Centraleuropeisk och baltisk historia och politik*, Stockholm, 2004 s.

106

¹⁵⁵ denna del ingår i varje bok kapitel

rivaliseringen om *Dominium Maris Baltici* (dominansen över Baltikum) samt rivaliseringen mellan de två grenarna inom Vasadynastin; den protestantiska i Sverige och den katolska i Polen, påbörjades ungefär samtidigt. Detta ledde till en väpnad konflikt som pågick mellan 1600-1660, med något uppehåll.¹⁵⁶ Här har vi bakgrundsinformation om den kommande polsk-svenska konflikten presenterad i form av, som jag tolkar det enligt Klas-Göran Karlssons typologi, det pedagogiska historiebruket, då det på ett okomplicerat sätt förklarar de dåvarande rådande förhållanden.

Det bör nämnas att ”*perioden av styre av de två första ur Vasadynastin, det vill säga Sigismund III och Wladyslaw IV betecknas inom Polens historia som en silverperiod till skillnad från guldåldern då Polen styrdes av Jagellodynastin.*”¹⁵⁷ Dessa benämningar syftar på att från och med perioden då Vasaätten styrde Polen började det gå utför för landet. På så sätt kan politiska misslyckanden ursäktas och en syndabock tillförskaffas. Detta kan också peka på skillnader vilka uppkom under de olika perioderna, på grund av de ständigt ökande privilegierna som den polska adeln tillskaffade sig på bekostnad av den minskade kraften hos kungamakten. Till de viktigaste privilegierna räknas *nihil novi* och *liberum veto*.¹⁵⁸ I läroboken presenteras exempelvis att införandet av *liberum veto* avslutade tiden av kristallisering av adelns demokrati vilken garanterade fulla politiska rättigheter åt ett stånd som dock enbart omfattade tio procent av hela befolkningen.¹⁵⁹ Detta kan tolkas som att reformerna var bra och demokratiska men på grund av att de enbart omfattade en liten del av samhället kom detta att bli förödande för landet. Vidare i avsnittet *Svenska syndafloden – sammanbrott av landets ställning på den internationella arenan* berättas det att: ”*[d]en svåra situationen i Polen, som redan var inblandat i konflikt med kosackerna och i krig med Ryssland försämrades ännu mer av den svenska invasionen av Polen under sommaren 1655. De militära bakslagen, den allmänna övergången av adeln till den svenska sidan, den polska kungens utelämnande av landet, utlämnandet av makten över Litauen till den svenska kungen – allt detta ledde på ganska kort tid till ett nästan fullständigt nederlag för landet.*”¹⁶⁰ Här presenteras de olika andledningarna till det snabba, polska nederlaget mer ingående. Dessutom kan det utläsas ur texten att Polen, på grund av alla sina tidigare presenterade problem, var ett lätt byte för Sverige som utnyttjade situationen. Så långt är berättelsen ganska neutral till formen och återberättar bara historiska fakta. Snart kommer

---

¹⁵⁶ *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815* s. 146

¹⁵⁷ a.a. s. 147

¹⁵⁸ läs <http://www.ne.se.support.mah.se/1%C3%A5ng/liberumveto> den 4 maj 2009 och http://sv.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Jagiellon den 4 maj 2009 samt http://pl.wikipedia.org/wiki/Nihil_novi_den_4_maj_2009 Konstitutionen *nihil novi* antogs år 1505 och handlade om att kungen inte fick bestämma någonting nytt utan allas (dvs. adelns/ szlachta) godkännande - ”inget nytt utan allas godkännande”

¹⁵⁹ *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815* s. 127

¹⁶⁰ a.a. s. 153

dock tonen i berättelsen att ändras: ”[d]et brutala agerade av den svenska armén i det slagna landet så som stölder, plundring av kloster och kyrkor bidrog till växande antisvenska stämningar och ganska snart började man öppet agera emot angriparna.”¹⁶¹ Genom att studera orden som används i berättelsen kan man utläsa starka identitetsskapande band som knyter ”oss” – polacker mot ”de andra” – onda, angriparna. För att citera Ulf Zander: ”Vi” definieras alltid som motsatsen till ”de andra”. [...] Svensken blir svensk genom att inte vara dansk [...] och så vidare. De särskiljande och gemensamma egenskaperna härleds främst ur historien.”¹⁶² Berättelsen fortsätter vidare i ungefär samma tonläge: ”[s]enare knöt man i landet en antisvensk konfederation och sammankallade alla soldater, som tidigare gått över till den svenska sidan, att lämna den och komma tillbaka. När den polska kungen återkom till Polen övergick kriget med Sverige till att vara ett internationellt krig. På den polska sidan ställde sig Danmark samt Österrike och Ryssland avbröt tillfälligt sina militära handlingar. Sverige fick stöd från Brandenburgs elekt prinsens av Siebenburger och Chmielnicki och de föreslog en delning av Polen.”¹⁶³ Här måste man vara medveten om att ordet delning i polska öron har en mycket negativ klang och snabbt kan associeras med de tre delningar som ägde rum på 1700-talet.

Berättelsen fortsätter: ”[d]enna [delning] skedde inte men Polen härjades rejält. Polen lyckades dock stoppa den svenska invasionen och man skrev under ett fredsfördrag i Oliva år 1660. Denna svenska ’översvämning’¹⁶⁴ var det första krig som berörde de flesta medborgare och områden inom Polens gränser. Detta krig bidrog också till sammanbrottet av Polens internationella ställning.”¹⁶⁵

Historien som presenteras här är starkt färgad av en känslomässig, patriotisk ton. Alla beskrivningar pekar tydligt på att man kände samhörighet gentemot angriparen och var tvungen att göra någonting. Ur polsk synvinkel är denna historiska händelse viktig, om inte traumatisk då den kollektiva identiteten spelar en viktig roll. Ur denna kan den nationella, patriotiska känslan byggas och stärkas, vilket eftersträvas om man läser den polska kursplanen i historia.¹⁶⁶ Samtidigt kan detta tolkas att ”vi ska lära oss” av våra dåliga erfarenheter för att ha beredskap för framtiden; författarna främjar genom sin berättelse ett historiemedvetande hos läsarna.

Vidare i kapitlet *Försök till återuppbyggnad av den internationella ställningen av Polen* berättas det att kommande nederlag resulterade i försök att reformera landet under Jan III Sobieskis regeringstid. Här nämns också hans lyckade slag vid Wien. Det synliggörs genom

---

¹⁶¹ *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815* s. 154

¹⁶² Ulf Zander *Fornstora dagar, moderna tider Akademisk avhandling*, Nordic Academic Press, Falun, 2001 s. 30

¹⁶³ *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den moderna historien fram till 1815* s. 154

¹⁶⁴ Här syftar författaren fortfarande till begrepp ”Den svenska syndafloden” och däribland ordet översvämning

¹⁶⁵ *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den moderna historien fram till 1815* s.155

¹⁶⁶ se Bilaga 1

en bild som framställer Jan III Sobieski vid Wien¹⁶⁷. Här poängterar författarna att denna målning framställer en propagandistisk allegori på vilken det finns olika element som ska symbolisera olika saker. Här finns ett tydligt exempel på mytologiseringen av historien vilken dock påpekas för läsaren genom att ge läsaren i uppgift att utläsa betydelsen av de olika föremålen. Detta är i enlighet med den polska kursplanen i historia där ett av målen som ska uppnås är att: ”kunna interpretara den historiska kunskapen med hjälp av olika informationskällor.”¹⁶⁸ Dessutom skall eleverna kunna formulera och motivera olika historiska uppfattningar; bilder kan vara ett mycket bra utgångsläge till att starta just sådana diskussioner där olika meningar kan få ventileras fritt.

I kapitlet *Den ekonomiska krisen* skildras slutligen bilden av krigen som pågick under andra delen av 1600-talet och som härjade landet enormt, särskilt *Den svenska syndafloden*. Där berättas det att den ekonomiska krisen främst berörde den lantliga ekonomin men den påverkade också städerna; krigen förde landet i finansiell kris. Det började ljusna lite vid början av 1700-talet, men det nordiska kriget stoppade återigen all eventuell utveckling.¹⁶⁹ Ännu en gång anges Sveriges erövringar som den ”bromsande” faktorn som hindrar alla eventuella försök till att åter skapa den polska staten. Denna text kan tolkas som att det är de svenska erövringarnas fel att det har gått så dåligt för Polen. Historien brukas här för att legitimera och ursäkta händelsernas förlopp.

Lärobok 2 - Historien med Pegasus; Människor och Epoker

Denna lärobok är indelad i fem delar och jag ska undersöka de två första; *Europas guldålder* samt *Silverperioden – tid av nederlag, tid av stolthet*. Delarna är uppdelade i kapitel som delas in i ytterligare mindre underkapitel. Denna lärobok har, enligt det som det står skrivet på omslaget, i avsikt att särskilt lyfta fram de kulturella förändringarna i samhället. Detta görs inte bara genom själva innehållet i brödtexterna, utan också genom de speciellt formulerade rubrikerna som ska väcka intresse eller skapa associationer med för Polen typiska kulturella företeelser. För att läsa läroboken och förstå den krävs det att läsaren känner till de specifika koderna. Författaren använder sig aktivt av det som Klas-Göran Karlsson beskriver som ”förenade historiska kunskaper och föreställningar som inte bara kan relateras till makt, utan också till kultur och tradition.”¹⁷⁰ I denna lärobok finns det benämningar som ”guldperiod”

---

¹⁶⁷ *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815* s. 156

¹⁶⁸ se Bilaga 1

¹⁶⁹ jmf. *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815* s. 160 och s. 162

¹⁷⁰ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken* Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 37

och ”silverperiod” i samma betydelse som har jag förklarat vid analysen av första läroboken.¹⁷¹

I den första delen, *Europas guldålder*, finns det ett kapitel som heter *Polen under styre av den sista ur Jagiello dynastin*. I underkapitlet till detta; *Mot kampen om Baltikum; Polens konflikter med Ryssland*,¹⁷² *Danmark och Sverige* berättas om uppkomsten av kungadömet Preussen och senare berättas om kampen om Baltikum. Där beskrivs Ryssland under Ivan IV och det polsk-ryska kriget vilket Danmark och Sverige blandade sig i. Under krigets början allierade sig Polen med Sverige som senare bröt sig ut ur denna allians och ställde sig på Rysslands sida. Detta resulterade i att Polen allierade sig med Danmark som varit Sveriges motståndare. År 1568 dog den svenske kungen Eric XIV vilket tillät polskt - svenskt samarbete.¹⁷³

De nordiska länderna lyfts i berättelsen för att skapa sammanhang. Genom den korta introduceringen av den dåvarande politiska situationen i området får läsaren möjligheten att tillförskaffa sig en förförståelse som troligen kommer att underlätta vidare läsning av den historiska berättelsen. Detta är helt i linje med den hermeneutiska cirkeln som består av den stegvisa processgången som inbegriper bland annat förförståelsen som senare underlättar tolkningen av texten.¹⁷⁴

Det som är mest intressant för mitt arbetes vidkommande är den andra delen av läroboken som heter *Silverperioden – tid av nederlag, tid av stolthet*.

Själva titelformuleringen syftar på perioden av krig med Sverige; tid av nederlag men här framhävs också *tid av stolthet* vilket syftar på den lyckade segern vid Wien.

Titeln på nästa kapitel – *I kampens oväsen, i vapens skrammel – Europa under det trettiåriga kriget* har för avsikt att skapa en metaforisk bild av kriget så att läsaren kan föreställa sig ljuden av kriget. Allt detta för att få läsaren intresserad och nyfiken på det som komma skall.

Här nämner författaren att: ”*spannmålsexporten minskade från den baltiska regionen på grund av kriget med Sverige. Bara några länder lyckades stå emot krisen – Holland och England*”.¹⁷⁵ Vidare beskrivs förloppet av det trettiåriga kriget, där det bland annat berättas om den så kallade danska perioden av kriget då ”*den Katolska Ligans armé slog Christian IV. Det danska nederlaget sporrade den franska diplomatin. I utbyte mot den franska medlingen med Polen, som dessutom var*

---

¹⁷¹ se s. 44f av denna uppsats

¹⁷² original i texten står det Polens konflikter med Moskva, Danmark och Sverige

¹⁷³ *Historien med Pegasus; Människor och Epoker* s. 46

¹⁷⁴ Hans Åkerberg *Hermeneutik och pedagogisk psykologi: premisser för tolkning och förståelse inom beteendevetenskap* Stockholm, Nordstedt 1986 jmf. s. 25

¹⁷⁵ *Historien med Pegasus; Människor och Epoker* s. 83

gynnande för Sveriges del, gick Gustav II Adolf med i kriget mot kejsaren och Ligan. Den enorma svenska armén gick under ledning av kungen in i den Tyska federationen och utan några nederlag annekterades Tjeckien och Bavaria. År 1632 utspelade sig ett viktigt slag vid Lützen mellan den kejserliga armén under ledning av Albrecht Wallenstein och svenskarna i vilket Gustav II Adolf stupade. Trots kungens död fanns segern på den svenska sidan, men vid ett senare nederlag vid Nordlingen år 1634 tvingades den svenska armén att begränsa den militära aktiviteten.”¹⁷⁶

Det som är intressant här är att författaren skisserar den nordiska arméns situation. Detta är kanske ingen reflekterande berättelse – här plockas det fram enstaka fakta i endast informationsmässigt syfte för att få fram händelsernas tidpunkter och resultat. Denna presentationsform pekar på ett nyttjande av nedsippringsteorin genom att servera torra och oflekterade fakta. Dock med ett litet undantag i form av ett översatt utdrag ur den svenska resolutionen daterad år 1629, som handlar om det svenska deltagandet i det trettioåriga kriget¹⁷⁷. Detta kan tolkas som att författaren försöker ge liv åt den historiska berättelsen. Allt detta ska ge läsaren den bakgrundsinformation som bidrar till att skapa förförståelsen och som i sin tur underlättar för läsaren att komma in i den historiska berättelsen som kommer att omfatta både Sverige och Polen.

I kapitlet som heter *I försvar av makten och nationen – segern av oligarkiska tendenser i Polen under 1600-talet*¹⁷⁸ berättas att ”adeln framför allt ville behålla sin ’gulfrihet’¹⁷⁹ vilket lätt kunde leda till bråk. Denna situation utnyttjades av rika magnater och under de fria kungavalen kunde detta resultera i inbördeskrig.”¹⁸⁰ Under sådana stridigheter valdes Sigismund III Wasa till kung. Vidare berättas att ”Sigismund var mycket fäst vid sitt fosterland, uppfostrad i den tyska kulturen samt att han var djupt troende katolik och att han var villig att byta den polska kronan mot den svenska och han konspirerade om detta med Habsburg. När detta avslöjades förargade det adeln som krävde att han skulle bli dömd och inkvisitionsparlamentet tvingade honom till att avstå kontakter med Habsburg och ge löfte om att stanna i Polen.”¹⁸¹ I denna beskrivning presenteras Sigismund III Vasa som en konspirerande kung som inte riktigt kunde finna sig i den polska politiska verkligheten. Men intressant är att, när det berättas vidare om hans tid vid makten, då beskrivs han som en lugn och auktoritär ledare.¹⁸²

För övrigt präglades den dåtida inrikessituationen i Polen, som citerats ovan, av adelns kamp för att få behålla och bredda sina privilegier. Dessutom minskade bland annat de stora

---

¹⁷⁶ *Historien med Pegasus; Människor och Epoker* s. 85f

¹⁷⁷ se citatruta i läroboken på s.85

¹⁷⁸ *Historien med Pegasus; Människor och Epoker* s. 98

¹⁷⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Golden_Liberty den 25 maj 2009

¹⁸⁰ a.a. s. 99

¹⁸¹ a.a. s. 99

¹⁸² a.a. s.100

inkomsterna grundade på spannmålshandeln på grund av blockaden av polska hamnar under perioden av de polsk-svenska krigen.¹⁸³

Krigen beskrivs närmare i nästa kapitel: *Polisk vapenmakt - konflikterna med grannarna under första delen av 1600-talet*. Om en av de polska grannarna berättas i kapitlet: ”*Det svenska hotet.*”¹⁸⁴ Inledande presenteras den militära beredskapen (eller snarare dess saknad) i Polen samt kampen om den svenska kronan: ”*[d]et var bara den västra av Polens gränslinjer som var stabil. För övrigt var Polen omringat av växande stater och samtidigt utrustat med en dålig armé på grund av att adeln inte förde några anfallskrig och tyckte att det hade varit en för stor finansiell belastning för staten att underhålla en stor armé. Dessutom var man orolig för att detta skulle kunna främja kungars strävanden till att skaffa sig den absoluta makten.*” Det berättas vidare att: ”*[e]fter sin fars död blev Sigismund III Vasa kung i Sverige (1594), men han var tvungen att återvända till Polen och återlämna makten i händerna på Karl, vilket resulterade i att Sigismund berövades den svenska kungamakten. Försöket till att återfå denna misslyckades och ledde till den stora polsk-svenska konflikten.*” När vi läser texten vidare träffar vi på ännu fler anledningar till den polsk – svenska konflikten. ”*År 1600 annekterades Estland av Polen. Detta fördjupade konflikten, därför att Sverige strävade efter att härska över Baltikum och ville förvandla denna till ”en svensk insjö.*”¹⁸⁵ Den baltiska handeln blomstrade och Polens bördiga jordar väckte intresse hos svenskarna, som fick stöd bland Livlands medborgare som var trötta på den polska politiken. Allt detta resulterade i krig.¹⁸⁶ Vidare berättas att: ”*[i] början betraktades detta av adeln enbart som ett kunglig problem, men när den svenska armén kom in i Polen och utan större motstånd tog Livland i besittning började man försvara landet. Under den första etappen av kriget tvingade de polska vinsterna svenskarna att återlämna den annekterade marken. Men det gick ändå inte att utnyttja vinsten till fullo.*”¹⁸⁷ Vid sidan om den citerade texten finns en karta över Sveriges expansion under 1600-talet som visualiserar berättelsen.

Den till en början ganska neutrala historiska berättelsen förvandlas snart, genom ordval, till en värdeladdad text, som till exempel i följande mening: ”*[n]är den krigiske kungen Gustav II Adolf kom till makten startades kriget upp på nytt.*”¹⁸⁸ Vidare beskriver författaren hans ”*moderna armé som gick in i Livland och beslagtog hela landet tillsammans med Riga. Sigismund III Vasa försökte få adeln att agera genom att skicka meddelanden om krig till landskapstingen. Ett kort vapenstillstånd hjälpte svenskarna att förbereda sig för ett senare anfall mot de rika hamnarna i kungariket Preussen. Trots många vinster lyckades Polen inte återfå de förlorade landområdena.*”

---

¹⁸³ *Historien med Pegasus; Människor och Epoker* jfr. s. 103

¹⁸⁴ a.a. s. 105

¹⁸⁵ *Historien med Pegasus; Människor och Epoker* alla citaten s. 105

¹⁸⁶ *Historien med Pegasus; Människor och Epoker* s. 105f.

¹⁸⁷ a.a. s. 106

¹⁸⁸ a.a. s. 106

Nästa mening är ganska intressant därför att vi för första gången får reda på varför Livland var ett så eftertraktat område: ”*Polen förlorade Livland som var ett viktigt ekonomiskt centra.*” Vidare får vi reda på att Polen dessutom gick miste om inkomsterna från de preussiska hamnarna som nu fanns i svenskt ägo. Berättelsen fortsätter med att förklara att ”*[a]llt detta bidrog till att konflikten togs upp på nytt under Wladislav IV:s (Vasa) regeringstid, han hoppades kunna kräva rätten till den svenska kronan. Samtidigt byggde han upp en armé och flotta, vilken Gdansk opponerade sig mot och tog kontakt med magnaterna och tvingade fram en förlängning av den tidigare traktaten med Sverige. År 1635 avstod Sverige från preussiska skatter och lämnade tillbaka hamnarna, men rätten till den svenska kronan och Livland förblev olöst.*”¹⁸⁹ Med de citaten vill jag visa på två saker; för det första att den polsk-svenska konflikten ges mycket plats i de polska läroböckerna, och för det andra att berättelsen huvudsakligen skildras ganska neutralt med vissa undantag, där författarens ordval kan tolkas som att hon vill betona den krigiska inställningen till den svenska armén. Till en början är framställningen av historien präglad av det pedagogiska historiebruket där man på ett okomplicerat sätt vill förmedla de historiska kunskaperna. Stundtals syns det dock det identitetsskapande historiebruket mycket tydligt. Höjdpunkten är beskrivningarna av de svenska anfallen på 1650-talet. Dessa kommer i kapitlet som kallas: *I det svenska vattendjupet; de polsk – svenska kriget under andra delen av 1600-talet.*¹⁹⁰

Först målar författaren upp en bakgrundsbild av situation i området: ”*[e]fter trettioåriga krigets slut fortsatte Sveriges expansion över de baltiska områdena. Den dåvarande europeiska situationen gynnade Sverige, då de flesta stater var försvagade efter kriget och inte kunde stå emot Sveriges planer. I Sverige var man dock tvungen att klara upp vissa inrikesproblem, såsom avlöning för soldaterna och bekämpning av folkuppror. Inblandning i nya krig kunde förhoppningsvis vända det svenska folkets uppmärksamhet åt annat håll. Huvudmotståndare blev återigen Polen, Moskva och Danmark. Det försvagade Polen verkade vara ett lätt byte som anslöt sig till kriget helt oförberett. Arméns bristfälliga organisation, parlamentets maktlöshet, den ökade antimonarkiska oppositionen, monarkens minskade ställning och saknaden av konkreta försvarsplaner var anledningarna till Polens nederlag under första perioden av kriget.*” Det är just här som det pedagogiska historiebruket förvandlas till identitetsskapande och där den av Ulf Zanders beskrivna ”*kollektiva identiteten*” börjar lysa genom. Vi läser vidare att: ”*Jan Kasimirs armé var lika stor som den svenska men inte lika effektiv. Överraskande lätt gick Polen med på att underteckna kapitulation och erkänna Karl X Gustav som kung över Polen.*” Det kan tyckas konstigt att polackerna, utan någon form av motstånd, gick med att underställa sig den svenska makten, men om vi följer texten

---

¹⁸⁹ alla citaten *Historien med Pegasus; Människor och Epoker* s. 107

¹⁹⁰ *Historien med Pegasus; Människor och Epoker* s. 117

en bit till får vi reda på att: "[d]en polska adeln nöjde sig med de svenska lovorden om att få behålla sina privilegier och religionsfrihet."¹⁹¹ Man kan tolka detta som landsförräderi från polsk sida. Detta är kanske ett ganska hårt ord och står ingenstans i texten, men detta ord finner jag passande för att beskriva den dåtida situationen i landet. Allmän panik och bristande tilltro till försvaret gjorde att adeln anslöt sig till fienden. Samtidigt bör man komma ihåg att den särskilda traditionen som existerade bland den polska adeln, vilket nämns i introduktionen till de polska läroböckerna, gjorde att adeln värdesatte sina egna intressen högre än landets. Därför hände det någonting senare: när det visade sig att Sverige bröt de tidigare givna löften väcktes det ett enormt motstånd bland den polska befolkningen. Man började föra gerillakrig. Vändpunkten kom när svenskarna, för att hitta rikedomar, attackerade det paulinska klostret på Jasna Gora¹⁹². "Attacken över den allmänt dyrkade platsen för den religiösa kulturen, den så kallade polska själen, väckte vrede och hot mot de protestantiska angriparna. Den illa berörda adeln och armén som dessutom inte fick den lovade solden tog till vapen mot de heretiska svenskarna." Vad kan vi utläsa av ovan presenterade beskrivningar? Enligt mitt tycke två saker: att vi har en blandning av identitetsskapande och ideologiskt historiebruk. Identitetsskapande för att nationen reste sig gemensamt och bilden skapar en känsla av samhörighet. För att citera Ulf Zander: "till skillnad från individen [...] är gemenskapen som nationen tidlös. Dess historia förmedlas i oförändrad form över generationer. [...] Behovet av trygghet och gemenskap förstärkts om man sätter likhetstecken mellan dåtida heroer och de som hyllar dem. Utgångspunkten är då att de historiska förebildernas eftersträvansvärda och tidlösa egenskaper skall överföras till nuvarande och kommande generationer."¹⁹³ Ideologiskt för att det handlar om den egna nationen och från denna känsla är det väldigt nära, enligt Klas-Göran Karlssons definition, till att producera myter, som den tidigare presenterade myten om Jasna Gora.¹⁹⁴ Ulf Zander skriver även om: "ovilja att godta alternativa lösningar av den fastlagda historien, eftersom en omvärdering av nationens förflutna därmed också kräver en modifiering av den nationella identiteten."¹⁹⁵ Jag kan emellertid hoppas på att författaren inte har för avsikt att reproducera myter, även om det i berättelsen finns beskrivningar som "attack över den polska själen" som gjordes av "heretiska svenskar." Ordvalen skulle kunna peka på detta, men jag tror att det snarare handlar om att främja ett historiemedvetande hos eleverna.

---

¹⁹¹ *Historien med Pegasus; Människor och Epoker* de tre citaten finns på s. 118

¹⁹² *Historien med Pegasus; Människor och Epoker* s. 118f.

¹⁹³ Ulf Zander *Fornstora dagar, moderna tider Akademisk avhandling*, Nordic Academic Press, Falun, 2001 s. 28

¹⁹⁴ Jfr. s. 18 av detta arbete och där Klas-Göran Karlssons resonemang kring mytologiseringen av historien

¹⁹⁵ Ulf Zander *Fornstora dagar, moderna tider Akademisk avhandling*, Nordic Academic Press, Falun, 2001 s. 28

Detta är ett av målen i den polska undervisningen i historia och ovan nämnda berättelse kan vara ett utmärkt exempel på att vi kan lära oss av historien. Att lära av dåtiden för att senare ha beredskap inför framtiden och försöka låta bli att göra om samma misstag.¹⁹⁶

Den historiska berättelsen avslutas här med diplomatiska förhandlingar som slutligen ledde fram till freden i Oliva år 1660 då Polen fick tillbaka de flesta förlorade territorium, förutom en stor del utav Livland som stannade i svenska händer. Jan Kasimir avsåg sig dessutom pretentioner till den svenska kronan. Det intressanta i sammangaget är att Sverige fick rätten att ingripa i Polen om protestanternas rättigheter kränktes.¹⁹⁷ Detta betyder att oavsett förhållandet mellan Polen och Sverige så skulle religionsfriheten och särskilt de protestantiska församlingarnas rättigheter respekteras i Polen.

I kapitlet *Kristendomens bålverk – Polen under Jan III Sobieski* kommer förklaringen till varför Silverperioden också är kallad ”tid av stolthet”. Det berättas om kriget med Turkiet som resulterade i tunga nederlag. Den polska hären lyckades dock besegra den turkiska armén år 1673. Den polske ledaren, Jan Sobieski, valdes senare till kung. Det berättas att detta slag var : ”ett av de största slagen där det användes kavalleri och resulterade i en av de största segrarna av kristna över Turkarna.”¹⁹⁸ Det identitetsskapande historiebruket syns tydligt här, men omfattar en större gemenskap. Till skillnad från den tidigare presenterade polska gemenskapen visas här den europeiska och i synnerhet den kristna gemenskapen som lyckades stå emot det turkiska och osmanska imperiet, tack vare den polske kungens lyckade motstånd. Ordet bålverk är ingen slump, och i likhet med tidigare exempel väljer författaren att namnge titlarna på sina kapitel med stor noggrannhet.

Avslutningsvis vill jag nämna kapitlet *Under gemensam krona – unionen mellan Polen och Sachsen* som berättar om bakgrunden till unionen mellan Polen och Sachsen, då landet efter Jan III Sobieskis död var splittrat och inte kunde enas om en kandidat till kronan. Genom snabbt och aggressivt agerande övertogs den polska tronen av Frederik August Wettin av Sachsen. ”På så sätt förenades två mycket olika stater under en gemensam krona: Polen och Sachsen.”¹⁹⁹ Denna union resulterade dessutom i nya polsk - svenska krig år 1704.

Till sist vill jag i samband med analysen av denna lärobok diskutera det medvetna och återkommande nyttjandet av metaforer av denna läroboksförfattare. ”*De bildliga uttryckssätt som metaforerna tillhandahåller är centrala som meningsskapande element.[...] Metaforerna*

---

¹⁹⁶ Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, Lund, 2004 jfr. s. 49

¹⁹⁷ *Historien med Pegasus; människor och epoker* s. 121

¹⁹⁸ *Historien med Pegasus; människor och epoker* s. 124

¹⁹⁹ *Historien med Pegasus; Människor och Epoker* s. 137

får en grundläggande betydelse om hur vi uppfattar historien, eftersom spatio-temporal²⁰⁰ metaforer är vanligt förekommande och därmed av avgörande betydelse när vi bildligt och bokstavligt orienterar oss i tid och rum. Den stora betydelsen av metaforiska inslag, inte minst då historia förmedlas i offentliga sammanhang, framgår även av det närbesläktade uttrycket 'trop'." Ulf Zander skriver vidare att Kristian Gerner använder Polen som exempel: "Det betydelsefulla är hur händelserna presenteras, det vill säga valet av myter, metaforer, tropor och graden av retorisk skicklighet. På så sätt utkristalliserar ett antal historiska personer och händelser som, på grund av att de är lyckade metaforer eller fyller en viktig funktion i en specifik trop, ständigt är närvarande. De blir nyckelsymboler och händelser."²⁰¹ Detta betyder att de associationer som läsarna har med sig från andra källor som böcker, film eller annat och som inte nödvändigtvis behöver vara vetenskapligt korrekt, kopieras i läroboken för att anknyta till det allmänt kända. Detta kan leda till vinst – läsaren känner igen sig och tar till sig materialet lättare; eller förlust i form av kopiering av ovetenskapliga "sanningar" som lever vidare.

Lärobok 3 - Historia 2, Den nymoderna perioden

Boken är indelad i fyra avsnitt av vilka ska jag undersöka de första två. I det första som heter *1500-talet och början på 1600-talet* är, för mitt arbete, två kapitel intressanta; kapitel fem och nio. Kapitel fem heter *Öst- och Centraleuropa samt de skandinaviska länderna på 1500- och 1600- talet* och stora utdrag kommer att citeras stora utdrag därför att det är intressant att se på vilket sätt de nordiska länderna och i synnerhet Sverige beskrivs. Första delen av detta kapitel, *Kalmarunionens upplösning och Danmarks minskande betydelse under 1500- talet*, koncentrerar sig på att presentera den allmänna situationen i Skandinavien på 1500- talet då den dominerades av två stater: Sverige och Danmark som tillsammans med Norge tillhörde Kalmarunionen: "[å]r 1513 blev Kristian II kung. Hans hårda styre och vilja att få Sverige underställt sig, träffade på starkt motstånd från svensk sida. Detta ledde till uppror som slutade med att kungen avsattes. År 1523 bröt sig svenskarna ut ur unionen och krönte ledaren för upproret: Gustav Ericson Wasa. Samma år detroniserades Kristian II i Danmark och Frederik I fick makten. Kristian III, son till Frederik I kröntes till kung över Danmark och Norge. Under hans styre, år 1534, infördes lutheranismen. Norge som var i personalunionen med Danmark motsade sig de kungliga reformer men pacificerades och det norska parlamentet likviderades. År 1551 infördes lutheranism på

---

²⁰⁰ existerande både i tid och rum <http://www.wordreference.com/definition/spatiotemporal> den 15 december 2008

²⁰¹ Ulf Zander *Fornstora dagar, moderna tider Akademisk avhandling*, Nordic Academic Press, Falun 2001 s. 45

Island. Kristian IV ville stärka sin politiska makt och sitt kungliga inflyttande samt ta makten över Baltikum. Han påbörjade många reformer, vilka hade som syfte att höja landets ekonomi samt böndernas och de fattiga medborgarnas situation. Kristian IV byggde också många fästningar och byggde ut krigsflottan vilken gav honom en del framgångar i konflikter med Sverige. I det trettioåriga krigets början ställde sig Kristian IV på det protestantiska Tysklands sida men han förlorade. Likaså slutade rivaliseringen med att Sverige övertog Gotland och danska provinser i Norge under andra hälften av 1600-talet. Detta satte definitivt stopp för den danska makthavarens förhoppningar om att återta den tidigare starka positionen i Skandinavien.”²⁰²

Till denna text hör också en karta över de skandinaviska ländernas områden under 1500- och 1600- talen.

Det som är tydligt här är att författarna i sin framställning vill beröra alla de nordiska länderna för att skissera den dåvarande situationen i Skandinavien. Deras berättelse har i syfte att förklara varför maktbalansen ändrades och varför det var Sverige som blev ledande bland de nordiska länderna. Detta är ingen djupgående eller reflekterande berättelse, men den ger ändå en ganska bred bild av den dåtida situationen i Norden. Här går det också att utläsa att religionen spelade en viktig roll när förändringarna ägde rum i Norden. Ur polsk synpunkt kan det vara viktigt att det var protestantismen och inte katolicismen som dominerade i Norden.

Andra delen av kapitlet heter *Sverige på 1500- talet och i början av 1600- talet* och följer som en naturlig fortsättning på den tidigare berättelsen. Nu koncentrerar sig författarna enbart på situationen i Sverige. ”*Med Kalmarunionens upplösning inleddes början till Sveriges kommande starka ställning. Staten, som var ekonomiskt ödelagd efter de långa krigen, behövde medel till att kunna behålla sitt oberoende, och därför genomfördes en sekularisering av de kyrkliga egendomarna. Den reformerade kyrkan skulle från och med nu vara lutherskt och kungen kom att vara kyrkans överhuvud. Gustav I Wasa förde krigen med Hansan och med Ryssland i syfte att överta Finland. Det var under hans styre som Sverige började förvandlas från en provinsiell och ej så utvecklad stat till en stormakt. Därför fick Gustav Wasa utan något större problem parlamentets samtycke till förslaget att den svenska kronan skulle vara ärftlig. På så sätt blev äldste sonen Eric hans efterträdare, och övriga söner fick småkungadömen. Johan fick Finland, Magnus Östgötaland och Karl fick Södermanland.*

Gustav Wasa efterträdare Eric XIV försökte föra samma politik som fadern. Hans strävanden efter centralisering av makten resulterade i systematiskt minskade rättigheter för bröderna och adeln. Under de polsk-ryska krigen om Livland erövrade och annekterade Eric XIV Estland för att sedan gå samman med Ivan den förskräcklige mot den polsk-danska alliansen. Senare visade det sig dock att kungen led av en stegrande psykisk sjukdom. Han lät tillfångata sin yngre bror Johan o hans familj,

---

²⁰² Historia 2, Den nymoderna perioden s. 84

därför att Johan sympatiserade med Polen och var gift med Katarina Jagellonika. Eric XIV använde sig av fruktansvärda repressalier mot de representanter av parlamentet som kritiserade honom. Eric XIV:s motståndare förenade sig, och deras förhoppningar om stabilitet i landet kopplades ihop med Johan som satt i fängelse. Med Johan som kung skulle dessa förhoppningar kunna infrias.

Parlamentet bestämde Erics XIV:s detronisering år 1568. Han fängslades och dog under oklara omständigheter.

Johan III Wasa valdes till kung år 1569 och han ändrade på den tidigare utrikespolitiken som fördes av Eric. Johan slöt förbund med Polen och vände sig mot Ryssland i krig om Estland och om områden kring Finska viken. Han avslutade kriget med Danmark. Inrikes kritiserades Johan III för sin religionspolitik, då han ville förena den protestantiska och katolska religionen. Han kritiserades också för att ha påtvingat den svenska kyrkan de katolska ritualerna. Motståndare gick emot kungens planer att förena Sverige med den polsk - litauiska unionen. Hans planer gick dock genom och en sådan union uppstod när Johans son Sigismund, som uppfostrades i den katolska traditionen, blev kung över Polen år 1587. År 1592 ärvde Sigismund även den svenska kronan. Den polsk-litauisk-svenska unionen håll bara i sju år, därför att den svenska oligarkin under ledning av Karl IX berövade Sigismund kronan. Den svenska adeln var orolig över att den polska och litauiska adeln skulle bli dominerande, speciellt då de blev lovade att styra över Estland. Detta ledde slutligen till krig. Karl IX ville inte bara stärka Sveriges politiska ställning och sammanföra de svenska egendomar som kom i dansk ägo, utan han ville också erövra Livland och det pennigsgivande Baltikum. De skilda intressena; ekonomiska, politiska och släkterelaterade ledde till det polsk-svenska kriget. De polska och svenska representanterna av Wasaätten kom aldrig mer överens. Karl IX dog år 1611 och lämnade sitt land i krig med Polen, dock med en organiserad och centraliserad administration. Karl IX efterträdes av sin son Gustav II Adolf. Han fick hjälp av den protestantiska adeln, borgare och armén. Kungen fick snabbt många internationella succéer och realiserade sina planer att överta den Baltiska kusten. Han återupptog kriget med Polen år 1617. Nästa del i hans karriär var det trettiåriga kriget där han kallades för Nordens lejon. Gustav II Adolf dog under slaget vid Lützen. Drottning Kristina (dottern till Gustav II Adolf) stöddes av Axel Oxenstierna och fick avsluta kriget med Danmark med fördel för Sverige.[...]Ställd inför ett inbördeskrig som hotade landet abdikerade hon och efterträddes av Karl X Gustav.”²⁰³

Vid sidan om texten finns det ett porträtt av Gustav II Adolf och bredvid bilden finns en kortfattad och intressant presentation av monarken. Där sägs till exempel att ”Gustav II Adolf fick en mycket bred utbildning och kunde tala flera språk inklusive polska.”²⁰⁴

Jag har översatt texten och presenterar en betydande del av den. Även om stycket är långt kan det ändå vara intressant att läsa vad som står skrivet om de skandinaviska länderna och i

---

²⁰³ Historia 2, Den nymoderna perioden s. 84 till 86

²⁰⁴ a.a. s. 85

synnerhet om Sverige i en polsk lärobok i historia. Min första reflektion är att författarna berättar mycket ingående om Norden och om Sverige. I själva texten finner jag inget som kan tyckas konstigt eller förvrängt. Det som väckte mitt intresse var informationen om den polsk-litauisk-svenska unionen som överlevde under sju år under Sigismunds tid på tronen. Mitt arbete har dock inte för avsikt att granska innehållet i texterna utifrån källkritikens premisser, därför lämnar jag denna information utan att vidare kommentera den. De presenterade texterna är okomplicerade och begripliga och innehållet i dem är logiskt sammanhängande. Sverige framstår som ett starkt och hungrigt rike och i presentationen skisseras anledningarna till de polsk-svenska konflikterna. Texten ger mycket bakgrundsinformation till varför de uppstod.

Kapitel nio som heter *Polen under styre av den siste av Jagielloätten. Lublinunionen. Perioden av interregnum* skisseras de komplicerade politiska relationerna mellan Jagielloätten och Habsburg, Turkiet och Moskva. Även om konflikterna var många vill jag koncentrera mig på dem som handlade om dominansen över Baltikum. Kontrollen över Baltikum ville Sverige, Danmark, Litauen, och Moskva åt. Också polska monarker förde en aktiv politik i denna region. Redan år 1557 påbörjades ett öppet krig och efter 1563 ställde sig Danmark på den polska sidan och Sverige på den ryska. Kriget gick redan från början dålig för Polen.

Det är viktigt att påpeka att Livland var ett tvistområde som alla ville åt på grund av att detta territorium koncentrerade transithandeln mellan norra Europa, Litauen och Ryssland, samt kunde försäkra Polen handelsfrihet och gynnsamma förutsättningar för varuexport.

År 1570 i Stettin skrevs ett fredsfördrag mellan Sverige och Danmark; Polen slöt däremot vapenvila med Ryssland. Dessa fördrag löste dock inte den Baltiska problematiken.²⁰⁵

Andra delen av läroboken heter *1600- talet* och börjar med kapitlet: *Det trettioåriga kriget*. I sammanfattningen kan vi läsa: ”[u]nder åren 1618 -1648 trasslade de europeiska staterna in sig i ett långvarigt och utmattande krig som samtidigt blev den första allmänna europeiska religiösa konflikten. Ursprunget till konflikten kan finnas i de sedan tidigare existerande motsättningarna mellan det habsburgska huset och Frankrike, i kampen om dominansen i Baltikum och sist i konflikter som pågick i Tyskland, som framför allt var religiösa.”²⁰⁶ Vidare skisserar författarna denna problematik mer ingående i huvudtexten och beskriver situationen i Tyskland, för att senare berätta om krigets förlopp och dess olika etapper. Där berättas att Danmark anslöt sig till kriget under åren 1625-1629 och senare även Sverige (1630-1636). Här beskrivs framgångar som Gustav II Adolf hade under kriget då han nästan intog hela Pommern. Vidare skriver

---

²⁰⁵ *Historia 2, Den nymoderna perioden* jfr. s. 99

²⁰⁶ a.a. s. 139

författarna att den svenske kungen ingick en pakt med kardinal de Richelieu, i syfte att besegra den hatade habsburgska dynastin. Men i november stupade Gustav II Adolf under det segerrika slaget vid Lützen och den protestantiska armén förlorade året därpå.²⁰⁷

Den Westfaliska freden avslutade officiellt kriget år 1648 och dess resultat blev att kejsarens position minskade, Tyskland upplöstes i politisk mening, Holland och Schweiz erkändes som självständiga stater och Frankrikes position stärktes.

Återigen lyfts de nordiska länderna i berättelsen. Jag finner det intressant att de polska läroböckerna ger ganska mycket plats åt framförallt Sverige. Visserligen var Sverige just vid denna tidpunkt på frammarsch men det är inte alla läroböckerna som berättar så ingående om den politiska situationen i Skandinavien. Det handlar framför allt om återberättande av fakta och om förmedling av kunskaper. Det historiebruk som används här är nedsippingsteorin; det vetenskapliga historiebuket. Man skulle även kunna koppla denna berättelse till det pedagogiska historiebuket, men i enlighet med Ulf Zander kan jag konstatera att den i läroboken presenterade förmedling av historien ”*inte representerar någon högre nivå av historisk förståelse.*”²⁰⁸

Kapitel fem heter *De polska kungarna tillsättes genom de fria valen under 1600-talet* och koncentrerar sig på att presentera kungarna ur den polska Vasaätten. Här beskrivs att: ”*[f]rån slutet av 1500-talet fram till slutet av 1660-talet styrdes Republiken Polen av kungarna ur den svenska Wasadynastin. Det oeniga kungavalet år 1587 resulterade i att tronen, efter den plötsligt avlidne Stefan Batory, gavs bort till Sigismund III Wasa.*”²⁰⁹ I övriga kungaval valdes kungen genom adelns majoritetsvilja.

Vidare berättas ingående om perioden av Vasadynastins styre på den polska tronen och att det bland annat var den som ledde till den polsk-svenska konflikten. Det berättas också att Sigismund efter sina år som monark lämnade landet försvagat och inte i stånd att lösa något av sina brådskande problem. Enligt författarna kritiserades Sigismund både från polsk och från svensk sida för att varit ultrakatolsk och fört pro - Habsburgs politik. Dessutom beskyllde båda länderna Sigismund för att ha dragit med dem i kriget. Trots detta problem hade han makten i 45 år och under hela den tiden var Polen inblandat i krig. Vid sidan av texten finns det en bild på Sigismund III Vasa med en liten kommentar där det bland annat sägs att han föddes i fängelse.²¹⁰

---

²⁰⁷ *Historia 2, Den nymoderna perioden* jfr. s. 145

²⁰⁸ Ulf Zander *Fornstora dagar, moderna tider Akademisk avhandling*, Nordic Academic Press, Falun 2001 s.48 och 53f.

²⁰⁹ *Historia 2, Den nymoderna perioden* s. 166

²¹⁰ *Historia 2, Den nymoderna perioden* s. 166

En sådan presentation av den historiska utvecklingen är en berättelse om kungar och krig där författarna försöker förhålla sig neutrala till presenterat material. Läsaren får en mängd information och den historiska utvecklingen är ganska komplicerad och mångfacetterad, vilket gör att man tidvis kan ha svårt att hänga med i förloppet av händelser. I och med att alla kungar ur den polska Vasaätten presenteras i detta kapitel betyder det också att man nämmer de problem som de fick brottas med under sina respektive perioder av styre. På ett sätt kan detta vara en väg att systematisera eller ordningsställa kunskapen om de polska monarkerna så att läsaren vet vilka som kom efter varandra. Men detta kan också uppfattas som förvirrande i och med att man går händelserna i förväg. Författarna vill också att man ska vara uppmärksam på bilderna och framförallt dess tillhörande beskrivningar. De bör läsas noggrant för att man ska hänga med i förståelsen av brödtexten. Vid bilderna av kungar presenteras exempelvis kortfattat det karakteristiska för deras periodstyre.

I kapitel sex, som heter *Polens krig under 1600- talet och dess konsekvenser*, skildras olika konflikter som Polen varit inblandat i under den tiden, men för mitt arbete är det den polsk-svenska konflikten som är intressant. I sammanfattningen till kapitlet presenteras kortfattat att: ”[a]nledningen till kriget med Sverige var rivalisering om dominansen över Baltikum och den polska Vasaättens krav till den svenska kronan. Kriget avslutades med en fredsuppgörelse undertecknad i Oliva år 1660.”²¹¹ Vidare skildras det noggrant om anledningar, förlopp och resultat av konflikten. ”Sigismund III Wasa blev kung över Polen och även om han lämnade tronen så titulerade han sig så fram till sin död.”²¹² Denna dynastistrid och kampen om Livland beskrivs som grunden till den polsk-svenska konflikten. ”När Polen år 1600 annekterade Estland betraktades detta i Stockholm som en krigsförklaring. Första månaderna av krig slutade i många segrar för svensk del, men på våren året därpå tvingades svenskarna till reträtt från de flesta intagna territorium på Livland. År 1604 begav sig Karl IX med en armé till Livland för att hjälpa den där redan kämpande hären, men vid slaget vid Kirkholmen vann den polska armén. Den polska flottan var dock inte tillräckligt stark för att fullständigt besegra svenskarna”.²¹³ Samtidigt berättas att: ”Sigismund III trasslade in sig i konflikt med Moskva. Detta problem och Karl IX död ledde till undertecknandet av vapenstillestånd som resulterade i att nästan hela Livland blev svenskt.”²¹⁴

Det berättas vidare att: ”[d]e ryska framgångarna i Polen oroade svenskarna. Dåvarande kung Karl X Gustav hade planer att förvandla Baltikum till en svensk insjö och ville beröva den polska Wasadynastin dess pretentioner till den svenska kronan. Därför angrep den svenska hären Polen när den polska armén kämpade mot ryssarna och tvingade polackerna till kapitulation. Senare skrevs det

---

²¹¹ *Historia 2, Den nymoderna perioden* s. 172

²¹² a.a. jfr. s. 172

²¹³ a.a. s. 173

²¹⁴ a.a. jfr. s. 173

en överenskommelse mellan representanter av rika polska magnater och Karl X Gustav som lämnade Litauen i svenska händer. När Warszawa kapitulerade valde den polska kungen, Johan Kasimir Wasa att lämna landet (Polen). Den svenska ockupationen inleddes.”²¹⁵ Här krävs det en noggrann närläsning av texten, då det till den ovan citerade texten finns en fotnot som förklarar ganska mycket av den dåvarande situationen i landet och anledningar till varför Polen gav upp: ”[d]en 25 juli 1655 kapitulerade den polska adeln. Detta hände tack vare Hieronim Radziejowski som först övertalade den svenske kungen till attacken mot Polen, och som därefter också övertalade hela adeln till kapitulationen (han lovade i den svenske kungens namn att adeln skulle få behålla sina privilegier).”²¹⁶ Närläsning av texten krävs också därför att det i huvudtexten flätats in en litografi som framställer belägringen av Jasna Gora. För att kunna förstå sammanhanget i det historiska förloppet måste man läsa den kommentar som finns under bilden. Kommentaren förklarar att i ”[s]in jakt efter krigsbyten påbörjade svenskarna belägringen av Jasna Gora i Czestochowa som pågick från november till december 1655. Denna belägring tvingade polackerna till att bilda en konfederation och från denna tid förde dess representanter gerillakrig. Krigets framgångar och befrielse av Warszawa tillät kungens återkomst från Schlesien.”²¹⁷ Vid nästa bild som föreställer fredsuppgörelsen i Oliva berättas att: ”[d]en antisvenska polsk - danska pakten tillsammans med att den preussiska prinsen lämnade det svenska förbundet bidrog till att segern tillkom Polen. Under åren 1658-1669 lyckades Czarneckis armé tränga undan svenskarna från Polen och senare hjälpa den danska armén. År 1660 avslutades kriget med undertecknandet av en fredsuppgörelse i Oliva. Enligt dess bestämmelser accepterade Polen de territoriella förändringarna från år 1635. Polen behöll Kurland och Jan Kasimir avsåg sig pretentioner till den svenska kronan.”²¹⁸

Berättelsen får ett avslut, men som tidigare påpekats kan inte detta avslut utläsas ur brödtexten, men däremot ur texterna som är placerade vid sidan av litografien. Detta kan vara ett didaktisk knep för att få läsaren att även intressera sig för bilderna som finns vid sidan av texten, men i detta sammanhang finner jag det främst förvirrande. Dessutom tycker jag att bilderna ska utgöra ett tillägg till texten. En annan idé kan vara att textens placering och dess neutrala innehåll, det vill säga saknaden av värdeladdade beskrivningar, ska motbevisa att denna del av historien mytologiseras.

²¹⁵ Historia 2, Den nymoderna perioden jfr. s. 181

²¹⁶ se fotnot till texten i läroboken Historia 2, Den nymoderna perioden på s. 181

²¹⁷ Historia 2, Den nymoderna perioden s. 181

²¹⁸ a.a. s. 182

Sammanfattande analys

Jag har presenterat tre läroböcker som används i den polska skolan vilka har till sin didaktiska uppgift att förmedla historien till eleverna. Vilka konklusioner kan man dra ur de tre presentationerna av läroböckerna? Vilka blir egentligen svaren på de frågor som ställdes i början av mitt arbete?

1. Hur framställs den gemensamma svensk-polska och polsk-svenska historien som utspelade sig under 1600- talet i respektive länders nutida läromedel?
2. Vilka skillnader och likheter i framställningen av denna historia finns i de av mig behandlade ländernas läroböcker och vad kan dessa bero på?

Det är tydligt att de polska läroböckerna koncentrerar sig på att lyfta fram och berätta främst om det egna landets historia, men samtidigt, troligast på grund av böckernas omfattning, finns det möjligheter att även ge utrymme åt att presentera bland annat Sveriges dåtida situation ganska grundligt. Den längsta och mest omfattande presentationen finns i den tredje läroboken, det vill säga i *Historia 2, Den nymoderna perioden*. Där berättas det inte bara om Sverige, utan också om situationen i hela Norden just innan Kalmarunionens upplösning. Detta ger en mycket gedigen bakgrundsinformation, skapar förförståelse och bidrar till att läsaren kan sätta sig in i det dåtida sammanhanget och kan då lättare förstå anledningarna till hur de polsk-svenska konflikterna uppstod. Det är just detta som författarna till de tre läroböckerna strävar efter. Genom att skissera den dåtida situationen i både Norden, i synnerhet i Sverige, och i Polen, i större eller mindre omfattning, samt relationer länderna emellan vill de visa att konflikten var oundviklig. Författarna använder sig främst av nedsippningsteorin för att förmedla de säkerställda kunskaperna till eleverna, tidvis på ett ganska förenklat sätt, vilket även kan tyda på ett pedagogiskt historiebruk. Den historia som presenteras i läroböckerna koncentrerar sig främst på att berätta om kungar och krig och berättandet följer ett visst schema. Några återkommande teman som rör både Polen och Sverige kan nämnas; valet av Sigismund III Wasa, uppräknandet av anledningarna till kampen om dominansen över Östersjön samt höjdpunkten i den polsk-svenska kampen; Syndafloden. Det finns också andra återkommande teman, som till exempel det trettioåriga kriget som var en viktig faktor till den ändrade politiska maktbalansen. Där berättas också om Sveriges stärkta ställning på den politiska arenan.

Upplägget av material varierar från bok till bok och det är svårt att finna likadana formuleringar. Det finns dock ganska små skillnader i presentationen av de polsk-svenska konflikterna, med undantag för den sista läroboken som väljer att försöka ge berättelsen om *Den svenska syndafloden*²¹⁹ en så neutral ton som möjligt. *Historia 2, Den nymoderna perioden* skiljer sig dessutom från de två andra på flera sätt: genom den redan nämnda långa presentationen av de skandinaviska länderna, men också genom att beskriva den svenska attacken 1655 på ett annorlunda sätt. Det verkar som om författarna till denna bok strävar efter att dämpa ner den patriotiska tonen och istället koncentrera sig på återberättelsen av fakta. Att lägga berättelsen som fotnot eller som bildtext kan vara ett tecken på ett medvetet försök till att minska dess vikt. Samtidigt krävs det en noggrann läsning av allt som står i boken.

Efter att ha studerat de polska läroböckernas innehåll angående de polsk-svenska konflikterna måste jag konstatera, att läroböckerna genom sina beskrivningar och ordvalen stundtals befäster mytologiseringen av historien. Hur gärna jag än vill, påverkad av min polska etniska bakgrund, kunna motbevisa Kristian Gerner i hans uttalanden om hur lätt den polska historien mytologiseras blir jag, som blivande och seriös historielärare, tvungen att hålla med honom om att de återkommande momenten i läroböckerna, så som berättelsen om svenskarnas attack mot Jasna Gora - den allmänt kända religiösa kultplatsen, används i syfte att främja det existentiella och även det ideologiska historiebruket. Om själva händelsen är sann eller inte vill jag inte diskutera här och det inte heller avsikten med mitt arbete. Enbart det faktum att alla författare på ett eller annat sätt refererar eller anspelar på uttrycket ”Den svenska syndafloden”, myntat av Henryk Sienkiewicz i hans trilogi, som är en historisk berättelse utan krav på att vara vetenskapligt korrekt, tyder på att man gärna anspelar på allmänt kända, men ej nödvändigt korrekta historiska föreställningar.

Det är nyttjandet av händelsen som gör att man kan prata om mytologiseringen av historien, samt att man inte någonstans i texten ifrågasätter om detta verkligen har hänt, eller om det har hänt på just detta sätt. Läroboksförfattarna ger inget alternativ till läsaren och kopierar enbart det som redan, på olika sätt, har nått läsarna. Det är bara i lärobok ett, det vill säga i *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815*, som det för läsaren finns ett påpekat exempel på ett ideologiskt historiebruk. Det handlar om Jan III

---

²¹⁹ dvs. berättelsen om de polsk-svenska konflikterna och i synnerhet om den svenska attacken mot Jasna Gora år 1655

Sobieskis seger vid Wien, och kan tolkas som mytologisering av historien. Det påpekas tydligt av författarna, som istället använder detta i syfte att lära eleverna kritiskt tänkande.²²⁰

I de två första läroböckerna (det vill säga i *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815* samt i *Historien med Pegasus; Människor och Epoker*) finns det gott om snarlika förklaringar, beskrivningar och metaforer. De läroböckerna använder sig av olika knep för att försöka göra den presenterade historien intressant och lättförståelig för sina läsare. Läroböckerna återberättar historien, till en början, på ett ganska neutralt sätt. Men denna ton ändras vid skildringen av den ”brutala agerande svenska armén”²²¹, då den traumatiska historien fick sin vändning när den polska nationen insåg att man måste agera och försvara landet. Det är tydligt att berättelsen i båda läroböckerna färgas starkt av den patriotiska tonen och att det här handlar om det existentiella historiebruket i vilket identifieringen av ”oss - polacker” mot ”dem - svenskar” spelar en viktig roll. Den bok som i mitt tycke är kraftigast färgad av starka uttryck är Lärobok två, alltså *Historien med Pegasus; Människor och Epoker*.

Som jag tidigare skrev använder sig författare till läroböckerna av olika slags knep för att göra sina texter intressanta och det bästa exemplet på detta finns i *Historien med Pegasus; Människor och Epoker*.

Denna bok var också den svåraste att översätta på grund av de för Polen specifika uttryck, vilka den polska läsaren borde känna igen, men som troligen är obekanta för den svenske läsaren. Den noggrant valda onomatologin anspelar hela tiden på allmänt kända ”kulturella koder” som vänder sig till människor med samma traditioner. Författare nyttjar genom sitt språkbruk de tidigare ”erfarenheter, upplevelser och kunskaper”²²² som troligen finns hos de polska läsarna och med vilka de kan identifiera sig. På samma sätt används metaforer, som enligt Ulf Zander ”är centrala som meningsskapande element.”²²³

Jag vill samtidigt visa att presentationen av det historiska förloppet likväl kan handla om att främja historiemedvetandet hos eleverna – genom att blicka tillbaka på historien ska läsaren kunna lära av tidigare erfarenheter för att skaffa sig beredskap inför framtiden. Enligt Klas-Göran Karlssons definition borde texternas innehåll främja den ”mentala process” som hjälper människan att ”orientera sig i tid i ljuset av erfarenheter och kunskaper” och

---

²²⁰ jfr. s. 46 av denna uppsats

²²¹ *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815* s. 154

²²² Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 34

²²³ Ulf Zander *Fornstora dagar, moderna tider Akademisk avhandling*, Nordic Academic Press, Falun, 2001 s. 45

dessutom hjälper henne att skaffa sig ”förväntningar om en specifik framtida utveckling.”²²⁴ Dock balanserar vi här mellan olika tolkningsmöjligheter av just nämnda förväntningar exempelvis i enlighet med vad Kristian Gerner skriver: ”när det ser som mörkast ut [...] sker ett under som vilar på gudomlig hjälp.”²²⁵ I dagens demokratiska samhälle borde de framtida förväntningarna snarare handla om att skuggan av tidigare erfarenheter ska värna om demokratis värdegrund för att inte (återigen) ödelägga landet.

Både den patriotiska tonen och främjandet av historiemedvetande finns i enlighet med den polska läroplanen i historia i vilken ämnets syfte är att: *fördjupa förståelsen i samspelet mellan då, nu och framtiden, bygga upp en egen identitet och ett eget värdesystem samt att utveckla medborgerlig samt patriotisk inställning och känsla av tillhörandet till [...] en nationell gemenskap.*²²⁶ Läroboksförfattarna följer mycket noggrant denna kursplan och genom sina texter uppfyller de dess syfte, men på olika sätt, vilket den sista läroboken visar.

I forskningsläget skrev jag om en polsk artikel som bland annat lyfte fram problematiken kring att bygga rätt bild av den dåtida verkligheten genom att korrekt anpassa det illustrativa materialet i läroböckerna. Här handlar det alltså om bilder och kartor, hur de fyller sitt syfte; att underlätta förståelsen av kontexten i brödtexten. Jag tycker att de gör det. Det som kan påpekas är att *Historia 2, Den nymoderna perioden* går ett steg längre och, för att få sammanhang i berättelsen, tvingas läsaren att läsa tillhörande kommentarer till bilderna. Detta tolkar jag som ett försök till att motivera läsaren att använda sig av illustrationer som finns i boken samt av dess tillhörande text.²²⁷ Jag tycker att detta ibland inte riktigt fyller sitt syfte och istället skapar förvirring.

Som avslutning vill jag ta upp de skillnader som finns mellan läroböckerna. Trots att de återberättar samma historiska händelser och att det förekommer mycket gemensamma beröringspunkter samt snarlika formuleringar så finns det skillnader också. Skillnaden som är enklast att finna handlar om upplägget av texterna; exempelvis ägnar *Historia 2, Den nymoderna perioden* mycket plats åt att presentera den nordiska och i synnerhet den svenska politiska situationen, men vid presentationen av konflikternas förlopp havererar berättelsen

---

²²⁴ jfr. fotnot 76 på s. 24 i detta arbete; Klas-Göran Karlsson, *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red), *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken* Studentlitteratur, Lund, 2004 s. 46

²²⁵ jfr. fotnot 62 på s. 22 i detta arbete; Kristian Gerner *Centraleuropas historia*, Natur och Kultur, Stockholm, 2004 s. 389; Klas – Göran Karlsson utgår där från resonemang av Barbara Törnquist -Plewa som finns beskriven i hennes doktorsavhandling *The Wheel of Polish Fortune, Myths in Polish Collective Consciousness during the First Years of Solidarity*, Lund 1992.

²²⁶ se Bilaga 1

²²⁷ Det finns dock flera tolkningsmöjligheter jfr. början på denna sammanfattning.

något. *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815* koncentrerar sig främst på att återberätta den polska historien och lyfter bara fram Sverige när det är nödvändigt för att få ett sammanhang. I denna lärobok nämns också planerna på delningen av Polen; detta finns inte beskrivet i någon av de andra läroböckerna.

Historien med Pegasus; Människor och Epoker koncentrerar sig på att förmedla historien på ett speciellt, metaforisk sätt. I denna lärobok presenteras kortfattat de nordiska ländernas situation både i slutet av 1500-talet och under det trettioåriga kriget. Den tredje och sista läroboken berättar, till skillnad från de två andra, att Sigismund III Wasa ärvde den svenska kronan samt att (den polska) tronen gavs bort till honom. Dessutom berättar denna lärobok om den polsk-litauisk-svenska unionen som varade i sju år och den finns inte beskriven i de andra läroböckerna.

Presentationen av Sigismund III Vasa skiljer sig mellan böckerna där *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Nymodern historia fram till 1815* skriver minst om honom, *Historien med Pegasus; Människor och Epoker* däremot ägnar honom mest plats och *Historia 2, Den nymoderna perioden* berättar om att båda länderna (det vill säga både Polen och Sverige) beskyllde honom för att ha dragit dem i krig.

I boken "*Historievetenskap och historiedidaktik*" finns ett kapitel som heter "*Den nya historien*" där Thommy Svensson skriver om internationell historia. "*Historien är inte självklar. I olika tid och rum har historieskrivandet fyllt olika syften - kulturella, intellektuella, normerande, legitimerande, omvälvande. Och historiens olika funktioner har alltid präglat dess innehåll.[...]En viss syn på historien är inte heller a priori den rätta.*"²²⁸ Hans resonemang går vidare ut på att det egna landets invånare, även om de "*borde besitta de bästa praktiska möjligheterna och de kulturellt -mentala förutsättningarna*"²²⁹ inte alltid är de bäst lämpade till att skriva det egna landets historia. Och kanske är detta, i alla fall delvis sant, i och med att det egna landets historiker verkar vara instängda i sina egna strukturer och framför allt sitt eget sätt att se på den historiska utvecklingen. Varje ny historieberättelse blir bara en återberättelse av det som tidigare skrivits.

---

²²⁸ Göran Behre & Birgitta Odén (utg.) *Historievetenskap och historiedidaktik* Liberförlag/ Universitetsförlag, Lund 1982 s. 98f

²²⁹ Göran Behre & Birgitta Odén (utg.) *Historievetenskap och historiedidaktik* Liberförlag/ Universitetsförlag, Lund 1982 s. 99

Slutdiskussion

Min undersökning behandlade framställningen av 1600-talets historia i nutida svenska och polska läroböcker. Jag valde tre böcker från varje land och jag inriktade mig på de svensk-polska och polsk-svenska konflikterna. Tanken var också att se vilka skillnader och likheter som finns i framställningen av denna period och vad dessa skulle kunna bero på. Angående den polsk-svenska och svensk-polska historieframställningen är det påfallande att de polska historieläroböckerna ägnar betydligt mer plats åt att presentera konflikten mellan de inblandade länderna för att på så sätt bygga upp förståelsen om den politiska situationen länderna emellan. Det finns till och med en lärobok, *Historia 2, Den nymoderna perioden*, som ingående skildrar situationen i de nordiska länderna, från Kalmarunionen och i synnerhet den svenska historien från Gustav Vasas styre. Den polsk-svenska konflikten får också mer utrymme i de polska läroböckerna.

De svenska böckerna berör endast ytligt den polska historien då det är absolut nödvändigt för att den historiska berättelsen ska vara komplett. Den bok som i alla fall försöker ange bakgrunden till konflikten och berättar om Polens dåtida politiska situation är *Perspektiv på historia A*. I denna finner jag de polsk-svenska konflikterna presenterade, om inte utförligt så finns i alla fall ett försök av författarna att skildra bakgrundsituationen, för att på så sätt skapa förståelse, vilket är nödvändigt för att kunna orientera sig i den historiska utvecklingen. Varför ägnar man då så mycket plats åt de polsk-svenska konflikterna i polska läroböckerna och knappt någon plats alls i de svenska? Framförallt, vilket inte kan poängteras mycket nog, har författarna till de polska läroböckerna betydligt mycket mer plats till sitt förfogande. Den polsk-svenska konflikten skildras i böckerna, som för övrigt överblickar perioden från 1500-talet fram till det första världskriget, dock ibland enbart fram till år 1815. Redan detta visar att det nästan är självklart att detta kommer att resultera i en djupare och mer ingående presentation av historien. De svenska läroböckernas omfång är betydligt mindre och författarna måste kämpa ordentligt för att få plats med den historiska utvecklingen som sträcker sig från forntiden till nutiden. Enbart detta kan leda till ett svar på frågan om varför de svenska författarna bara ytligt berör historien, medan de polska har möjlighet att skriva mer utförligt.

Förutom den lilla ytan som de svenska författare har till sitt förfogande kan troligen den obetydliga behandlingen av den polsk-svenska konflikten förklaras med att i de svenska läroböckerna betraktar berättelsen om Polen som ett nödvändigt ont, då Sverige var på väg att erövra fler områden och bygga en starkt centraliserad makt. I den svenska identitetsskapande

berättelsen har Polen ingen viktig roll att fylla, vilket betyder att man kan minska denna skildring väsentligt och bara nämna det som är nödvändigt för att få sammanhang i den stora, för det mesta omfattande, berättelsen om stormaktstiden. Problemet är att i de flesta fall blir denna berättelse intetsägande.

I de polska läroböckerna får den polsk-svenska konflikten helt andra dimensioner då den tydligt och bestående påverkar den historiska utvecklingen. Dessa läroböcker presenterar den grundligt, dock inte neutralt, med undantag för *Historia 2, Den nymoderna perioden*. Den polsk-svenska konflikten väcker många känslor. Själva bakgrundsinformation till de polsk-svenska konflikterna skisseras i berättande, neutral form. Men när det kommer till själva apogeum i berättelsen, det vill säga "Den svenska syndaflo den", blir beskrivningarna av konflikten mycket känsloladdade, vilket kommer till uttryck genom exempelvis ordval och användandet av metaforer.

I båda länders läroböcker finner vi, enligt Klas-Göran Karlssons typologi, främst det vetenskapliga historiebruket, men också det pedagogiska, det existentiella och även det ideologiska. Båda ländernas författare mytologiserar gärna sina berättelser; i de svenska läroböckerna mytologiseras gestalten Gustav Vasa och i de polska läroböckerna mytologiseras händelsen; den svenska attacken mot Jasna Gora, kallad för "Den svenska syndaflo den". Sammantaget kan sägas att de svenska läroböckerna strävar efter att förmedla historien neutralt, medan de polska har lite problem med detta ibland och därför lätt kan övergå till att bli känslomässiga.

Det som är intressant är att alla polska läroböcker ägnar ganska mycket plats åt Sigismund III Vasa medan han i de svenska läroböckerna får väldigt lite utrymme. Exempelvis nämner *Epos för gymnasieskulans kurs A och B* honom inte alls medan *Alla tiders historia A* framställer honom som ett hot mot den svenska protestantismen. Alla de polska läroböckerna berättar om honom, och de återkommande momenten i beskrivningarna handlar framförallt om hur Sigismund III Vasa hamnade på den polska tronen. Böckerna målar i olika omfattning en bild av honom som en monark, samt anger dynastistriden som anledning till de polsk-svenska konflikterna. Detta är ännu ett tydligt exempel på att historien uppfattas olika i de två länderna på grund av dess olika påverkan på den historiska utvecklingen.

Angående det illustrativa material som används i läroböckerna tycker jag att det i allmänhet uppfyller sitt syfte; att förstärka textens innehåll och underlätta förståelsen av den. Ibland hade jag dock önskat, vilket jag påpekade i analysen av de svenska läroböckerna, att kartorna i exempelvis *Perspektiv på historien A* och i *Epos för gymnasieskolans kurs A och B* hade kunnat vara mer noggranna, för att tydligare visa vilka områden som presenterades i texten.

Båda länders läroböcker främjar, i enighet med sina respektive kursplaner i historia, historiemedvetandet, men detta är oftast baserat på att gynna kontinuiteten i historien vilket skapar en känsla av trygghet. Sådant historiemedvetande ligger, enligt Ulf Zander, i nära förbindelsen med den kollektiva identiteten vilken böckernas texter anspelar till.

Varje lands läroboksförfattare, oberoende av viljan att vara objektiva i sina framställningar, presenterar troligtvis de fakta som finns fastgjutna i respektive lands tradition. Läroböckernas texter anspelar på de egna kulturella koderna som är säregna för varje land. Detta i sig är inget nytt och konstigt. Risken med detta kan dock vara att läroboksförfattarna, genom att hålla fast vid de olika ståndpunkterna och lärobokstraditionerna, kopierar och befäster kulturella koder eller kulturella aktualiteter och ger läsaren endast en möjlig tolkning av historien som inte nödvändigt behöver vara *"a priori den rätta."*²³⁰ I dagens multinationella samhälle, ett "krympande" Europa och en läroplan som tydligt pekar på strävandet av internationalisering i undervisningen borde författarna kanske tänka om.

Jag har i min undersökning kommit fram till konklusioner liknande det i forskningsläget presenterade arbetet av Nina Olsson. I frågan om skillnader mellan de två ländernas böcker, alltså i mitt fall polska och svenska, blir skillnaden kännbar i frågan om böckernas olika omfattning och i frågan om händelsens olika betydelse för båda länderna. Likheterna kan motiveras, precis som i Nina Olssons arbete, med att de ganska snarlika svenska och polska kursplanerna i historia styr författarnas val av stoff. Läroböckerna koncentrerar sig främst på att skapa *"en trygg och demokratisk identitet"*²³¹ respektive *"bygga upp egen identitet och värdesystem"*²³² samt för polsk del *"utveckla medborgerlig samt patriotisk inställning."* Enligt den svenska kursplanen skall läroböckerna sträva efter att *"utveckla kunskaper om historiska strukturer, utvecklingslinjer och förändringsprocesser [...]"* och enligt den polska ska eleven *"kunna samla, presentera och interpretera den historiska kunskapen"* samt *"kunna problematisera [...] historiska företeelser."* Det är just sådana riktlinjer som håller ett fast grepp om författarna till respektive länders historieläroböcker.

För att en sista gång återknyta till forskningsläget, menar jag att min undersökning visar att dagens polska gymnasieelever skaffar sig bekantskap, inte bara med Karl X Gustav, utan också med andra svenska gestalter. Mitt arbete visar också att det i den polska traditionen djupt inrotade begreppet "Den svenska syndafloden" med all sannolikhet inte är något som svenska elever känner till.

---

²³⁰ Göran Behre & Birgitta Odén (utg.) *Historievetenskap och historiedidaktik* Liberförlag/ Universitetsförlag, Lund 1982 s. 98f

²³¹ Den svenska kursplanen i historia; Mål att sträva mot

²³² se Bilaga 1

Det finns inga recept på den perfekta läroboken i historia, men en blandning av de tre svenska läromedlen, lätt kryddade med de polska vida presentationerna av konflikterna skulle kunna skapa en bred, reflekterande och intresseväckande lärobok som troligen främjar både historiemedvetandet och historieintresset. Det skulle vara nyttigt, för båda länderna, att genom ett litterärt samarbete över gränserna, rannsaka mytologiseringen av det egna landets historia.

Genom min analys av både polska och svenska läroböcker i historia hoppas jag kunna bidra till den internationalisering som finns poängterad i den svenska läroplanen och samtidigt förhoppningsvis kanske fylla någon lucka inom den internationella läroboksgranskningen.

Litteraturlista

- Alvesson Mats, Sköldbberg Kaj *Tolkning och reflektion Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Studentlitteratur, Lund, 1994
- Andolf Göran (1972) *Historien på gymnasiet Undervisning och läroböcker 1820-1965*, Stockholm: Estelle Studium
- Behre Göran & Odén Birgitta (utg.) *Historievetenskap och historiedidaktik* LiberFörlag/Universitetsförlaget, Lund, 1982
- Behre Göran & Lindqvist O. (1990). *Forskning kring historieböcker: några aspekter*. Göteborg: Göteborgs universitet. Rapport 1. Projektet Europa och läroboken.
- Behre Göran (1993) *Similarities and differences in the countries surrounding the Baltic Sea as topic for history education: historical background and future perspectiv*. Göteborg: Göteborgs universitet. Rapport 13 Projektet Europa och läroboken
- Bjarne Gabriella Larsson (red) *Forma historia: metodövningar*, Studentlitteratur, Lund, 2002
- Dahlgren Stellan, Anders Florén *Fråga det förflutna En introduktion till den moderna historieforskningen*, Studentlitteratur, Lund, 1996
- Gerner Kristian *Centraleuropas historia*, Natur och Kultur, Stockholm, 2004
- Florén Anders, Ågren Henrik *Historiska undersökningar; Grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*, Studentlitteratur, Lund, 2006
- Hansson Krister *Utländska läroböcker: en rapport om tillgång och behov av läroböcker från andra länder som grund för lärobokforskning*, Stockholm, 1990
- Jensen Sven Söring *Historieundervisningsteori* Köpenhamn; Christian Ejlers Förlag, 1978
- Johansson Bo Svedner Per Olov *Examensarbete i lärarutbildningen Undersökningsmetoder och språklig utformning*, Uppsala: Kunskapsföretaget, 1998
- Karlsson Klas-Göran *Historia som vapen*, Natur och Kultur, Stockholm, 1999
- Karlsson Klas-Göran & Zander Ulf (red.) *Historien är nu Introduktionen till historiedidaktiken*, Studentlitteratur, Lund, 2003
- Karlsson Klas-Göran *Historieundervisning i klassisk ram, En didaktisk studie av historieämnets målfrågor i den ryska och sovjetiska skolan 1900-1940*, Lund: Dialogos, 1987
- Långström Sture *Författarröst och lärobokstradition, En historiedidaktisk studie*, Umeå: Universitet, 1997
- Levinsson Claes *Central- och Östeuropa : kontinuitet och förändring*, Studentlitteratur, Lund, 1998
- Lärarens handbok Skollag, Läroplaner Yrkesetiska principer*, Lärarförbundet, Solna, 2001

- Maczak Antoni *W czasach "potopu"* , Wydawnictwo dolnoslaskie, Wroclaw, 1999
- Rockberger Nicolaus *Den nya Europa; Centraleuropeisk och baltisk historia och politik*, Stockholm, 2004
- Richardson Gunnar *Svensk utbildningshistoria: skola och samhälle förr och nu*, Studentlitteratur, Lund, 2004
- Zander Ulf *Fornstora dagar, moderna tider; Akademisk avhandling*, Nordic Academic Press, Falun, 2001
- Åkerberg Hans *Hermeneutik och pedagogisk psykologi: premisser för tolkning och förståelse inom beteendevetenskap* Stockholm, Nordstedt, 1986

Undersökta läromedel

Svenska

- Bergström Börje, Löwgren Arne och Almgren Hans *Alla tiders historia A*, Gleerups Förlag, 1996
- Nyström Hans och Örjan, *Perspektiv på historien A*, Gleerups Förlag, 2001
- Sandberg Robert, Karlsson Per-Arne, Molin Karl och Ohlander Ann- Sofie, *Epos för gymnasieskolans kurs A och B*, Almqvist och Wiksell, 1996

Polska

- Choinska-Mika Jolanta och Zielinska Katarzyna. *Människor, samhällen, civilisationer Del 2; Den nymoderna historien fram till 1815 (Ludzie spoleczenstwa cywilizacje Historia nowozytna do 1815 roku, Czesc druga)* Wydawnictwo szkolne i pedagogiczne, Utbildnings och pedagogisk Förlag, 2002
- Popiolek Bozena *Historien med Pegasus; Människor och Epoker (Historia z Pegazem; Ludzie i Epoki)* Wydawnictwo Znak, Tecken Förlaget, 2003
- Burda Bogumila, Halczak Bohdan, Jozefiak Roman Maciej, Roszak Anna och Szymczak Malgorzata *Historia 2, Den nymoderna tiden (Historia 2 Czasy nowozytne)* Wydawnictwo OPERON, OPERON Förlaget, 2004

Internet sidor

[www.slff.se/filesserver/SLFFs_Forskningsbibliografi_070830_\(2\).pdf](http://www.slff.se/filesserver/SLFFs_Forskningsbibliografi_070830_(2).pdf) den 4 november 2007

http://bip.men.gov.pl/akty_projekty/projekt_rozporzadzenia_20070822.pdf den 26 februari 2008

<http://dspace.mah.se/handle/2043/1999> den 18 maj 2008

<http://dspace.mah.se/handle/2043/1999> den 26 februari 2008

<http://www.pau.krakow.pl/podr/tom%20ii/art17.pdf> den 14 februari 2008

<http://www.pau.krakow.pl/podr/tom%20ii/art17.pdf> den 14 februari 2008 s.96

http://www.ne.se.support.mah.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=234209&i_word=kvalitativ%20metod den 18 maj 2008

http://www.ne.se.support.mah.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=202053&i_word=hermeneutik den 15 januari 2008

<http://www.lo3.waw.ids.pl/teachers.html> den 19 maj 2008

<http://www.men.gov.pl/podrecz/podrecz/lic-tech.php> och
<http://www.men.gov.pl/podrecz/podrecz/lo.php> den 19 maj 2008

http://www.ne.se.support.mah.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=243254&i_word=Livland den 28 juli 2008

http://www.ne.se.support.mah.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=261403&i_sect_id=26140300&i_word=&i_history=2 den 23 september 2008

http://www.ne.se.support.mah.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=298451&i_sect_id=298450&i_word=Sachsen&i_history=1 den 23 september 2008

<http://www.ne.se.support.mah.se/artikel/284978/28499601/polen> och
<http://www.ne.se.support.mah.se/artikel/284978/28499602> den 28 november 2008

<http://www.ne.se.support.mah.se/artikel/305027/305027> den 28 november 2008

<http://www.wordreference.com/definition/spatiotemporal> den 15 december 2008

<http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0809&infotyp=8&skolform=21&id=HI&extraId=> den 24 januari 2009

<http://www.ne.se.support.mah.se/l%C3%A5ng/polen/284978/28499601> den 4 maj 2009

<http://www.ne.se.support.mah.se/l%C3%A5ng/polen/284978/28499602> den 4 maj 2009

<http://www.ne.se.support.mah.se/l%C3%A5ng/liberumveto> den 4 maj 2009

http://sv.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Jagiellon den 4 maj 2009

http://pl.wikipedia.org/wiki/Nihil_novi den 4 maj 2009

http://en.wikipedia.org/wiki/Golden_Liberty den 25 maj 2009

Bilaga 1

Kursplan i historia för den polska skolan

Syfte med undervisningen:

- *Fördjupa och utveckling av tidigare tillskaffade kunskaper i syfte att skapa sig bättre förståelse av det egna regionens, landets samt världens historia.*
- *Fördjupa av förståelse i samspelet mellan då, nu och framtiden (**historiemedvetandet**)*
- ***Bygga upp eget identitet** och värdesystem*
- *Utveckla **medborgerlig samt patriotisk inställning** och känsla av tillhörandet till familjegemenskap, lokalgemenskap, regionalgemenskap, etniskgemenskap och nationellgemenskap*
- *Förbereda till deltagande bland olika samhällsformer som grundar sig i demokratins normer och värden. Forma inställning av tolerans och förståelse gentemot andra kulturer, vanor och tron som finns inom den civiliserade värdegrunds kanon*

Mål att uppnå:

- *kunna samla, presentera och **interpretera** den historiska kunskapen genom att nyttja olika informationskällor*
- ***kunna problematisera** och göra översikts framställningar över historiska företeelser*
- *kunna förstå att enskilda personer och samhällsgrupper både då och nu förklarar och utnyttjar historien på olika sätt*
- *kunna formulera och motivera historiska åsikter under diskussioner och i korta muntliga och skriftliga redovisningar*
- *kunna utnyttja fått kunskap i samhällsliv. Kunna se förändringar inom normer och värdegrundssystem som har förekommit över tid inom samhälls, politiskt och ekonomiskt liv.*

233

---

²³³ http://www.scholaris.edu.pl/cms/view_all.php?id=podstawa_ponadgimnazjalna_historia den 28 november 2008

